İSTANBUL
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ KÜLTÜR
İŞLERİ DAİRE
BAŞKANLIĞI
KARAMİZAH
MERKEZİ AYLIK
YAYIN ORGANIDIR

YIL2
SAYI 15
2000

MİZAH KÜLTÜRÜ

Bize karikatürü öğreten ustamızı saygıyla anıyoruz.

KARA

"BU DERGİ SİZİNDİR. ALABİLİRSİNİZ!"

VEFATININ 53. YILINDA CEMAL NADİR ÖZEL SAYISI

karikatürün de okulu mu olur?

OLDU!

KARA
mizah merkezi

KARA MİZAH MERKEZİ

Başvuru: Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi, Tünel İstanbul
Tel: 0212. 293 12 70 (3 hat), Fax: 0212. 293 12 73

▶ Büyük üstad Cemal Nadir

On yıl önce (27 Şubat 1947)'de genç denecek bir yaşta ebediyen aramızdan ayrılan rahmetli Cemal Nadir'in bıraktığı boşluk, bu güne kadar hâlâ doldurulamamıştır. 1902'de Bursa'da doğan Cemal Nadir kendi kendini yetiştirmiş ve mizah tarihimizde mümtaz bir yer almıştır. Hayatını kısaca şöyle anlatır: "Bursa'da doğdum, babam ruhan sanatkâr, basit bir memurdu. İlk tahsili Bursa'da, orta tahsilimi Bilecik'te yaptım. Neticede, ailevî vaziyetimin fevkalâde (!) iyi olması yüzünden, hayat üniversitesine girmek mecburiyetinde kaldım... Her türlü sıkıntımıza rağmen, bir gün dahi memur olmayı düşünmüş değildim. Babamın neticesiz memuriyeti ve banliyö trenine benziyen hayatı, beni memuriyete karşı düşman etmişti..." 30 yıldan beri onbinlerce eseri ve dâhiyane nükteleriyle bizi ne kadar çok güldürdüyse, öldüğü gün de hayranlarını o kadar çok ağlatmış ve milletçe duyulan teessür yarattığı neş'eyi gölgede bırakacak kadar büyük olmuştu. Fakat nedense bizde hâlâ ilmin de, âlimin de, sanatın da, sanatkârın da kıymeti, gereği gibi bilinemiyor. Değerli bir kıymet sönüverdi mi, ilk günleri, para ile tutulmuş matemciler gibi, vaveylâlar koparıyoruz; fakat günler geçtikçe bu büyükler hâtıramızdan silinip gidiyor.

▶ Hasan Ali Yücel'in kaleminden Cemal Nadir

İroni ve humour, tenkidden ziyade hicve alıştığımız için bize en geç gelen kavramlar olmuştur. İngilizceden frenkçeye de geçmiş olan "humour"un iyi bir karşılığını henüz bulmuş değiliz. Mizah, (doğrusu müzahtır) sözle, yazıyla ve resimle şaka ve lâtife yolundan güldürmek sanılmıştır. Halbuki "humour" her zaman güldürücü olmaz. Ne alaydır, ne lâtifedir. Alayda üstelik aşağılatma (terzil, tezyif) unsuru da vardır.

▶ Cemal Nadir'in özelliği:

Karikatür ustası Cemal Nadir öleli tam elliüç yıl oluyor. Karikatür sanatına yurdumuzda gerçek bir sanat onuru kazandıran ilk insan o olmuştu. Çizginin yumuşaklığına, alayın tatlı-sertliğini, inceliğini katıp gözle kafanın ortak çalışmasıyla biçimden düşünceye uzanan yolun en kestirmesini de yine o bulmuştu. Ondan boşalan yeri bugün Turhan Selçuk gibi kafa ekini daha köklü sanatçılar doldurabiliyorlarsa bu, kendilerinden önce Nadir'le gelişip kıvamını bulmuş bir karikatür geleneğine dayanabilmiş olmalarındandır.

SAYFA : 8

▶ Elif Naci'nin gözüyle Cemal Nadir...

Ben ve o, matbaa mürekkebi kokan gazete idarehanelerinde kaderlerimizin müşterek cilveleriyle oynaşarak şakalaşan iki arkadaştık. Cemal Nadir, sade baldır bacak çizen karikatüristlerden değildi. İçtimaî bünyemizdeki aksaklıkları eline alarak onlara balmumu gibi istediği şekli vermesini bilen ve bir bıyık altı tebessümü ile karışık zümre terbiyesine hizmet etmiş bir insandı. Karikatürlerinde tulûat kumpanyalarında teneke yuvarlayarak halkı güldürmek ve müstehcen esprilerle cemiyetin yaralarını bıçaklamak gayreti görülmez.

SAYFA : 14

içindekiler

2	HİLMİ YÜCEBAŞ, CEMAL NADİR'İ ANLATIYOR: "Şarkta ilmin de, alimin de, sanatın da, sanatkarın da kıymeti pek bilinemiyor. Biri sönüverdi mi, ilk günleri, para ile tutulmuş matemciler gibi, günler geçtikçe bu büyükler hâtıramızdan silinip gidiyor"
5	ŞÜKRÜ ENİS REGÜ, CEMAL NADİR'İ ANLATIYOR
6	HASAN ALİ YÜCEL'İN KALEMİNDEN CEMAL NADİR...
8	ALİ CANDAN, CEMAL NADİR'İN ÖZELLİĞİNİ ANLATIYOR..
9	VA-NU ANLATIYOR: "CEMAL NADİR ŞAHSİYETİNİ NASIL BULDU?"
VE	DÖNEMİNİN VE GÜNÜMÜZÜ SANATÇILARI ÜSTADI ANLATIYOR

Editörden..

Merhaba sevgili mizah dostları,

Genellikle sorulan sorudur mizahçılara "bu konuları nereden buluyorsunuz?"

Oysa hayatın her anıdır mizahın konusu olan.

Belki de bize sunulan kalıplarla hayata bakma ve düşünme rahatlığımız sordurur soruyu.

Mizahçı bir parçacık da olsa 'kalıpçı' düşünceye dışarıdan bakmak durumundadır.

Mizahçı herkesten önce görmelidir görülmesi gerekeni "Sıcaktan bunaldı, buzdolabının raflarını çıkardı, bir minder koyup içine oturdu."

"Sıcaktan tabanları yanan bir başkası, ayakkabılarını buzdolabında soğuttu."

"Mağaraya klima taktırdı."

"Elektrikli su ısıtıcısı aldı, fişi prize takmak yerine ısıtıcıyı ateşe koydu."

"Domatesleri kaynatmaya üşendi, bulaşık makinesine doldurup yıkama programını çalıştırıp salça yapmaya kalktı."

Şu kısa ifadeler Milliyet gazetesinde yer alan 'Türk insanının beyaz eşya kullanımındaki ilginçlikleri' haberinden.

Hadiseler 'mizahi' ama mizah değil. Birebir aktarıldığında mizah adına bir anlam ifade ediyor gibi görünse de mizah değil, 'mizahi'.

Mizahçı için 'mizahi' bir avantajdır tabii. Futboldaki gibi "pozisyon hazırlanmış ve santrafor'un önüne 'al da at' dercesine bir pas uzatılmıştır."

Mizahçı yeteneği ölçüsünde bu tesbiti mizaha dönüştürecektir. Kalıplarla mizah yapmaya kalkmak, bana göre beyhude bir uğraştır. Zaten ne yapılsda üretilen 'mizahi' olmanın dışına çıkamaz. Gazete köşe yazarlarının kimisi bu tesbitleri kullanırlar, yazılarına hoş bir atmosfer katarlar.

Onların 'mizahi' tesbitleri mizahçıyı yada mizahçı namzetini yanıltmamalı.

Kullanılan üslup, dil cambazlığı v.s.'nin dışında bambaşka bir vizyon sahipliğidir mizahçılık. Sevgi ile...

Hasan Kaçan.

MİZAH KÜLTÜRÜ

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ KÜLTÜR İŞLERİ
DAİRE BAŞKANLIĞI ADINA SAHİBİ
ŞENOL DEMİRÖZ

yayın yönetmeni HASAN KAÇAN
grafik tasarım MİKHAİL ERDOĞAN

yayın koordinatörleri
HAKAN ALPİN, METİN ÖZTÜRK
yazı işleri müdürü CEM AYTEPE
fotoğraf yönetmeni MURAT ÖZBEY
grafik uygulama
MEHMET ÇİÇEKYÜZLÜ, SERPİL AKDAĞ, ÖZDEN KAÇAN

yapım
"HETEN KETEN LEKLEMDİLİK" 272 34 54
baskı "İNCELER OFSET" 576 56 44

Şarkta ilmin de, alimin de, sanatın da, sanatkarın da kıymeti pek bilinemiyor. Değerli bir kıymet sönüverdi mi, ilk günleri, para ile tutulmuş matemciler gibi, günler geçtikçe bu büyükler hâtıramızdan silinip gidiyor.

Cemal Nad

HİLMİ YÜCEBAŞ

Bursa'da 1902 yılında doğan büyük Türk karikatüristi Cemal Nadir Güler, ne olduğu anlaşılamıyan bir hastalığı müteakip en olgun çağında, 27 Şubat 1947'de Perşembe sabahı saat 10'u 10 geçe, 45 yaşında ebediyen aramızdan ayrıldı.

İtiraf ederim ki, hayatımda beni en çok ağlatan hâdise, çocukluğumdan beri hayranı bulunduğum Cemal Nadir'in ölümü olmuştur. Otuz yıldan beri onbinlerce eseri ve dâhiyane nükteleriyle bizi ne kadar çok güldürdüyse, öldüğü gün de hayranlarını o kadar çok ağlatmış ve milletçe duyulan teessür, yarattığı neşeyi gölgede bırakmıştı.

Muhteşem cenaze merasimine katıldığım gün, eller üstünde taşınan tâbutu arkasından onbinlerce hayranı ve muazzam bir kalabalık sel gibi akıyor, yolları tıkayarak caddelerden taşıyordu. O gün Babıâlî kitapçıları da büyük sanatkârın hâtırasına saygı göstererek dükkânlarını kapatmışlardı.

Fakat her nedense Şarkta ilmin de, âlimin de, sanatın da, sanatkârın da kıymeti pek bilinemiyor. Değerli bir kıymet sönüverdi mi, ilk günleri, para ile tutulmuş mâtemciler gibi, vaveylâlar koparıyoruz, günler geçtikçe bu büyükler hâtıramızdan silinip gidiyor. Cemal Nadir bunun en taze misalidir: Asrî mezarlıkta, yattığı yerde hâlâ bir mezar taşı bile yok.

Hassas ve heyecanlı muharrir rahmetli Süleyman Nazif, metrûk şehitler için yazdığı minik bir eserinde, "Âbidei Şüheda" adlı kita-

Burhan Felek'in kaleminden Cemal Nadir

(CUMHURİYET, 1947)

Cemal Nadir'i kaybettik. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse henüz onu kazanamamıştık da. Çünkü bu çocuk, bizim hudutlarımızdan dışarı kaçan bir kıymetti ve bu kıymet lâyıkı veçhile takdir de edilemedi. Kimin hatırına gelirdi ki, ben, Cemal Nadir için mersiye yazayım. İki ay evvel böyle konuşsaydık, buna ilk gülecek kendisi olurdu. Biz Cemal Nadir'le, elimizdeki mikyaslarla ölçemediğimiz bir büyük adam kaybettik. Böyle kıymetlere de adam demek zaruretinde olduğumuz için böyle diyorum. Kendinden naklen bir şey anlatacağım. O, bundan bir sene kadar evvel çocuklara bir konferans vermişti. Konferansta çocuklara sormuş: "Siz beni nasıl düşünürsünüz?"

Bir küçük yavru, bir kız çocuğu kalkmış:

- Ben sizi adam zannederdim; herkes gibi. Ve biz, onu herkes gibi bir adam sandık. O, büsbütün başka çapta bir adamdı. Son senelerde tükenmez bir bedîî pınar olan karihasından bize nükte, zarafet, müşahade ve tenkidler verdi. Eserleri her gün biraz daha inceldi. Son zamanlarda enternasyonal sınıfında yerleşti. Ve tam bu devrede iken Allah onu aramızdan aldı.

Kabul etmek lâzım ki, esrarını bilmediğimiz kanunu tabiat, - bize göre- bazı haksızlıklar yapıyor. Cemal Nadir'in ölümü bunlardan biridir. Mutekid bir adam olarak günaha girdiğimi biliyorum. İnsan ölçüsüyle duyduğumuz ıstırabın böylece ifadesi uğrunda günaha da girilebiliyor. Bir sıcak ramazan günü tarlada çalışan bir Bektaşi dervişi susamış, ağaç dibindeki testiyi başına dikmiş. Sakalından aşağı su inerken oradan geçen bir sofu dervişin bu hareketine dik dik bakmış. Sofunun ne düşündüğünü anlıyan derviş hemen:

- Ne bakıyorsun erenler, ramazanı şerif gider bir daha gelir; fakir gidersem, bir daha gelmem, demiş.

İnsanların doğması, yaşaması ve ölmesi bir kanun icabıdır. Lâkin Ulu Tanrım! Bir daha bir Cemal Nadir bu memlekete ne zaman gelir? Doğrusu bu ölüm muvaffak olmamış bir karikatür oldu. Cemal sağ olsaydı, bundan daha iyisini yapardı. Cennette şimdi kim bilir neler çizer!

bında:

"Hayır! Vatan nankör değildir; bu toprak sinesine gömülenleri bağrına basıp büsbütün kendine kalbeder. Asıl nankör biziz..." diye inlemişti.

Süleyman Nazif, öleli yıllar ve yıllar oldu. Bu feryad hâlâ devam ediyor.

mahsul de verdi mi, hayatın çehresini değiştirmeğe kifayet eder."

İşte bu söze bizde en iyi misal, eşsiz karikatürleriyle Türk milletinin ince ruhlu, zeki buluşlu karakterini beynelmilel bir kıymet olarak dünyaya aksettiren Cemal Nadir'dir.

Ondan kalan tatlı ve sıcak hâtıralar, Türk milletinin kalbinde unutulmaz bir sevgi halinde yaşayacaktır.

ir'i anarken

Ne yazıktır ki, medenî memleketlerde, büyük sanatkârlar için ciltlerle eserler yayınlanır, daimî sergi ve müzeler kurulur, heykeller dikilirken, biz sadece Türk milletine değil, bütün insanlığa ve gelecek nesillere ibret dersi verecek mahiyette olan, renkli ve renksiz karikatürleri, yağlıboya tabloları, gravürleri, yazı levhaları, yayınladığı albüm ve mecmuaları, yazı, fıkra ve hikâyeleri bir müzeyi rahatça dolduracak kadar bol olan büyük ve milliyetçi Türk sanatkârı Cemal Nadir Güler'e bir mezar taşı bile dikemedik...

Arkasından bütün bir milletin yürekten acı duyduğu Cemal Nadir'in ölüm yıldönümlerinde mezarı başında toplananların parmakla sayılacak kadar az oluşu da çok hazindir.

Yegâne karikatür üstadımız Cemal Nadir, ince zekâsının keskin ışıklarıyla matbuat ve san'at dünyamızı bir meşale gibi yıllarca aydınlattı.

Milletimiz, mizah âlemimizin güneşini ve "çizgi ile mevzuu birleştiren" büyük Türk karikatüristini toprağa vermekle nadir'i değil, ender'i kaybetmiştir.

".....Bu ölüm

Bir teselli bırakmıyor bizde..."

Çünkü, klâsikleşmiş bir sanatkâr olan Cemal Nadir Güler, mizah edebiyatımızda başlıbaşına bir âlem ve "dünyaya ender tesadüflerle görünen bir deha parıltısı" idi.

Şöhreti millî hudutlarımızı aşarak, milletlerarası alana ulaşan Cemal Nadir gibi dehalar, ancak yüzyıllarda bir çıkar.

Yabancı bir muharrir der ki: "Devirler geçer... İnsanlar doğar, yaşar, ölürler. Hayat değiştikçe devam eder. Dünyada insanların bir karınca yuvası gibi kaynaştığı bölgelere bakınız. Milyonlarca meçhul insan kırları, sokakları, tarlaları doldurur. Ama zekâların toprağı o kadar münbit değildir. Yıllar geçer, bazen tek mahsul vermez. Fakat milyonlar içinde tek

Onun, kıymet ve kudretini milletimize izah ve tafsil etmeğe kalkışmayı kendim için bir küstahlık sayarım.

Ben bu kitabımla, sadece eşsiz ve aziz Cemal Nadir'in hâtırasına şükran borcumu ödemeye çalıştım. Muvaffak olabildimse ne mutlu...

Onun eserleriyle Avrupa ve Amerikanın büyük kültür merkezlerinde sergiler açmak; Bursa'da veya İstanbulda heykelini dikmek, bütün eserlerini bir müzede toplamak gönlümüzün biricik dileğidir.

Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun!..

"Türk milletine değil, bütün insanlığa ve gelecek nesillere ibret dersi verecek mahiyette olan renkli ve renksiz karikatürleri, yağlıboya tabloları, gravürleri, yazı levhaları, yayınladığı albüm ve mecmuaları, yazı, fıkra ve hikâyeleri bir müzeyi rahatça dolduracak kadar bol olan büyük ve milliyetçi Türk sanatkârı Cemal Nadir Güler'e bir mezar taşı bile dikemedik..."(Yan da) Cemal Nadir'in ünlü karikatürü "Hukuk Düvel" (Devletler Hukuku).

Medeni memleketlerde, büyük sanatkârlar için ciltlerle eserler yayınlanır, müzeler kurulurken biz sadece Türk milletine değil, bütün insanlığa ve gelecek nesillere ibret dersi verecek mahiyette olan Cemal Nadir'i anmayı düşünmüyoruz...

Amcabey'li

FATİH UZUN

Bu sayıdaki yazılar, Hilmi Yücebaş'ın, 1957 yılında Dizerkonca Matbaası tarafından yayınlanan kitaptan yararlanılarak hazırlanmıştır. Kapaktaki çizim aynı kitapta yer alan Sacit Atlıhan'a aittir. Kapak kompozisyon Mikhail Erdoğan tarafından hazırlanmıştır.

On yıl önce (27 Şubat 1947)'de, genç denecek bir yaşta ebediyen aramızdan ayrılan rahmetli Cemal Nadir'in bıraktığı boşluk, bu güne kadar hâlâ doldurulamamıştır. 1902'de Bursa'da doğan Cemal Nadir kendi kendini yetiştirmiş ve mizah tarihimizde mümtaz bir yer almıştır. Hayatını kısaca şöyle anlatır:

"Bursa'da doğdum, babam ruhen sanatkâr, basit bir memurdu. İlk tahsili Bursa'da, orta tahsilimi Bilecik'te yaptım. Neticede, ailevî vaziyetimin fevkalâde (!) iyi olması yüzünden, hayat üniversitesine girmek mecburiyetinde kaldım... Her türlü sıkıntımıza rağmen, bir gün dahi memur olmayı düşünmüş değildim. Babamın neticesiz memuriyeti ve banliyö trenine benziyen hayatı, beni memuriyete karşı düşman etmişti..."

30 yıldan beri onbinlerce eseri ve dâhiyane nükteleriyle bizi ne kadar çok güldürdüyse, öldüğü gün de hayranlarını o kadar çok ağlatmış ve milletçe duyulan teessür yarattığı neş'eyi gölgede bırakacak kadar büyük olmuştu. Fakat nedense bizde hâlâ ilmin de, âlimin de, sanatın da, sanatkârın da kıymeti, gereği gibi bilinemiyor. Değerli bir kıymet sönüverdi mi, ilk günleri, para ile tutulmuş matemciler gibi, vaveylâlar koparıyoruz; fakat aradan günler geçtikçe bu büyükler hâtıramızdan silinip gidiyor.

İşte bunun canlı bir misali: Geçen sene (27 Şubat 1956) günü, rahmetli üstadın, yıllarca sinesinde çalışıp emek verdiği, iki büyük müesseseden birisi Cemal Nadir'in onuncu, diğeri de 13 üncü ölüm yıldönümü olduğunu bildirmişlerdi!..

Gönlümüz isterdi ki mizah dünyamızın eşsiz (Cemal Nadir)'i, yalnız bizim değil, dünya sanat severlerinin hâtıralarında yaşatılsın... Ne yazık!.. Bu lüzumlu işi başaramadığımız gibi, biz bile onu unutmuş gibiyiz.

Üstad, karikatürlerinin halk üzerinde bıraktığı tesirleri incelerken insanları dikkat bakımından şöyle tasnif ediyor:

Eserlerimize her gün not vermek lûtfunda bulunan okuyucular arasında benim sezişime göre, üç çeşit dikkatli insan vardır:

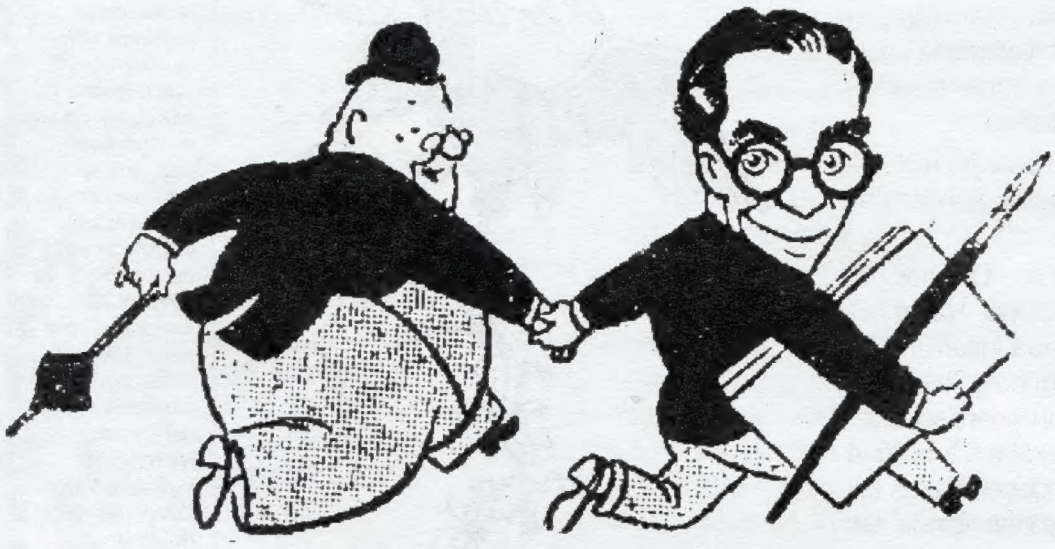

• Bir bakışta eserin mânasını kavrayıp güler, geçer! Bu tip dikkatlilere iş adamları, yolcular ve bilhassa kadınlar arasında rastlanır!

• Eserin mânâ ve nüktesini anladıktan sonra onu kaldırıp bir kenara atmaz. Dakikalarca üstünde durur, düşünür. Âdeta eseri ameliyat eder. Eser sahibinin aklından bile geçmiyen mâna ve imâları o,

çizgi ve kelimeler arasında arar. Fakat, garip-tir, bazen bulur da. Bunlar arasında koleksiyon meraklıları, sanat amatörleri, işsizler ve hazır yiyiciler var.

• Bunlar hepsinden yamandır. Hem birinciler gibi bir bakışta eseri kavrarlar, hem mânalar çıkartırlar. Hem de, fazla olarak, ellerine

zivermek varken...)

Şöhreti millî hudutlarımızı aşarak, milletlerarası alana ulaşan Cemal Nadir gibi dehalar, ancak yüz yıllarda bir çıkar. Büyük sanatkâr, hiç değilse 25-30 sene daha yaşayabilmiş olsaydı, kimbilir ne orjinal hikâye ve tenkidlerini o kudretli çizgilerinin belâğati ile okutmağa

çizgi sanatı

kalemi kâğıdı alıp ve üstüne 11 kuruşluk posta parası da verip eser sahibini sual yağmuruna tutarlar!

Cemal Nadir, karikatürlerini nasıl meydana getirdiğini anlatırken gençlere şu öğütleri verir: "... Gençler mevzu bulmaktan yılarlar. Bunun için de önce resim çizerler, sonra o resimlere uygun düşecek bir yazı aramaya koyulurlar! Oysa ki, bu külfetli ve tatsız bir iştir. Hem buna ne lüzum var. Şöyle bir olaylara bakıp, kendiliğinden komikleşen sahneleri çi-

muvaffak olacaktı. Ondan kalan tatlı ve sıcak hâtıralar, Türk milletinin kalbinde unutulmaz bir sevgi halinde yaşayacaktır.

Rüzgâr gibi geçen yılların unutturmak istediği, büyük karikatür üstadımız Cemal Nadir'in ölmez eserlerini, gelecek nesillere aziz bir emanet gibi ulaştırmayı bir vicdan ve kadirşinaslık borcu saydığımızdan onu, onuncu ölüm yıldönümünde bu kitapla bir daha anmağa çalıştık. Muvaffak olabildikse ne mutlu!.. Aziz üstad nur içinde yatsın

Dünya ölçüsünde popüler ama bizde ise unutulan sanatkâr...

Biz neden böyleyiz bilmem? Büyüklerimizi ölümlerinden bir müddet sonra unutuveriyoruz. Oysaki onları kaybettiğimiz zaman haklarında övücü yazılar yazmış, gösterişli cenaze törenleri yapıp milletce gözyaşı dökmüşüzdür.

Bundan on yıl önce, 27 Şubat 1947'de aramızdan ayrılan büyük karikatür üstadı Cemal Nadir Güler için de milletce ağladık. Arkasından "O, dünya ölçüsünde bir sanatçıydı. Yeri kolay doldurulmaz" dedik. Eserlerini bir müzede toplamayı kararlaştırarak (Cemal Nadir'i Sevenler Derneği) diye bir dernek bile kurduk. Sonra... hiç! Ölümünün üstünden bir iki yıl geçince bütün bu iyi şeyleri bıraktık, unutup gittik onu. Yıldönümlerinde bile rahmetliyi anmıyoruz artık.

Evet, Cemal Nadir gerçekten dünya ölçüsünde bir karikatüristti, Popüler bir sanatçıydı. Parlak zekâsı, zarif nükteleri ve kuvvetli çizgisiyle her zümreye hitap etmesini bilmişti. Onun karikatürleri sadece bizi güldürmekle kalmaz, acı acı düşündürür, cemiyetin içyüzünü, dâvalarını önümüze koyardı.

Bence, karikatür sanatının halk arasında yayılıp sevilmesinde Cemal Nadir'in rolü pek büyüktür. Onun bulduğu Amca Bey'ler, Salamon'lar, Dalkavuk'lar, Yeni Zengin'ler, Dede ile Torun'lar cemiyetin içinden çıkmış canlı tiplerdi. Onları herkes sevmiş, benimsemişti. Cemal Nadir, halkı anlamış çok cepheli bir sanatçıydı. Bıraktığı boşluk hâlâ duruyor. Bir yazarımız "Atatürk'ten sonra en büyük kayıplarımızdan biri Cemal Nadir'dir" demişti. Bu söz öyle pek mübalâğalı olmasa gerek.

Şükrü Enis REGÜ (YİRMİNCİ ASIR)

Tam anlatmasa da, üstad Cemal Nadir mücevherli bir halkadır. O, hayatı boyunca kimseyle alay etmemiş, kimseyi küçültmemiş, kimsenin şeref ve haysiyetinde sanat başarısını aramamıştır... Bence, bunun için hiç bir karikatürü belki hiç birimizi katıla katıla güldürmedi...

Hasan Ali Yücel'in kaleminden Cemal Nadir

İroni ve humour, tenkidden ziyade hicve alıştığımız için bize en geç gelen kavramlar olmuştur. İngilizceden frenkçeye de geçmiş olan "humour"un iyi bir karşılığını henüz bulmuş değiliz. Mizah (doğrusu müzahtır) sözle, yazıyla ve resimle şaka ve lâtife yolundan güldürmek sanılmıştır. Halbuki "humour" her zaman güldürücü olmaz. Ne alaydır, ne lâtifedir. Alayda üstelik aşağılatma (terzil, tezyif) unsuru da vardır.

İroniye gelince Sokrates'ten beri kullanılan ince bir tenkid sanatıdır. Shakespeare'de en mükemmel şeklini bulan "ironia", mahsus yapılmış bir bilmemezlikle birşeyin umulmadık tarafını göstererek istenilen yüzünü anlatmaktır. Meselâ Germiyanlı Şeyhi'nin "Harnâme"de söylediği bu beyit, güzel bir ironi örneğidir. Eşek, öküzlere bakarak şöyle der:

"Onların başlarına tâc neden?"

"Bize bu fakr-ü ihtiyaç neden?"

Ârif kişilere açıktır ki, burada maksat, ne eşekteki yoksulluk, ne de öküzün başındaki devlet ve saadet tacıdır.

"İkinci Dünya Harbi içinde bu konuda canı yanmış kalemlerin yazdıklarından kaçını hatırlıyorsunuz? "

Bugün ölümünün dokuzuncu yılında (27 Şubat 1947) yine gözlerimiz yaşara yaşara andığımız Cemal Nadir, Şeyhî'nin şiirlerle yaptığını karikatürde başarmış, birinci sınıf bir "humoriste"mizdi. Rahmetli Cem'le 1908'den sonra başlayıp bugünün genç ve liyakatli karikatürcülerinde devam eden sanatçılar zincirinde, Cemal Nadir mücevherli bir halkadır. O, kimseyle alay etmemiş, kimseyi küçültmemiş, kimsenin şeref ve haysiyetinde sanat başarısını aramamıştır. Hiçbir karikatürü belki hiçbirimizi katıla katıla güldürmedi. Fakat çizgisi ve sözüyle, bazen çizgiden çok sözleriyle bizi derin derin düşündürmüş, terbiye dışına çıkartmayan bir zevk ve neşe içine çekip götürmüştür.

Mizacını yakından tanıdığım Cemal Nadir, münasebetlerinde insanı zeki kalmaya mecbur edecek kadar uyanık bir ruhta idi. Dikkatli bir tenkidci, uçup giden günlük olaylar arasında önemlilerini derhal yakalayacak çeviklikte bir "şûûn" avcısı idi. Şeytanı hayli galip ve hiç bir an dalgınlığa düşmiyecek kadar tetikte olduğu halde onun masum, hattâ biraz bön görünüşü, şu anda gözümün önünde. Böyle davranışı, onun ahlâkını değil, sanatını remzeder. Hayata ve hadisata bu tavırla bakması, onu ironinin sırrına erdirmiştir.

Vurguncunun evine giren şu hırsızın haline bakın!.. İkinci Dünya Harbi içinde bu konuda canı yanmış kalemlerin yazdıklarından kaçını hatırlıyorsunuz? Hırsızın soyulmuş soğana dönerek kaçışında, balkondaki vurguncuyu bir nokta gibi bıraktığı halde cemiyeti soyanın ferdi soyandan ne kadar müthiş bir yaratık olduğu resmedilmiştir. Yaşasaydı, kimbilir, bu konuda daha ne zarif, ne kuvvetli karikatürler yapardı?

Ya şu saltanat arabası?!.. Ya şu ahlâk dersine ne buyurulur? Belediyeler her ikisini büyültüp basmalı; birini oduncu ve kömürcü dükkânlarına, öbürünü de sokakların kokulu köşelerine asmalıdır. Oduncu ve kömürcülere atfedilen merhametsizlik, bundan daha nazik tenkid edilebilir mi? Hele ahlâk dersinde sosyal bir olaya ne kuvvetli bir işaret var? "Hoca verir telkini, kendi yutar salkımı" darbımeseli(atasözü) bu karikatürün yanında ne hafif kalıyor?

Medenî kanunda bir kadınla evlenmenin hangi zaruretlerden çıktığını öğrencilerine anlatmak isteyen bir öğretmen, hattâ aksi kanaatteki hukukçuları uyarmak isteyen bir kimse için her kapıdan bir hanım başı çıkaran şu "Anneeeee!" feryadını bu karikatürden daha duyurucu ne bulunabilir?

Cemal Nadir, dış politikaya ait güzel karikatürler de yapardı. İspanya iç harbi esnasında boğaları seyirci sıralarına oturtup Cumhuriyetçi ve Kralcı İspanyolları meydanda birbirine saldırtan karikatürü hafızamdan hiç silinmemiştir. Harbe ve sulha dair olanları içinde ecnebî gazetelerin alıp bastıkları karikatürler pek çoktur. Hiç bir zaman isteği bitmeyen, meselesi tükenmeyen, az buçuk biti kanlanınca komşu, müttefik, ahbab dinlemeyen Yunanlı dostumuzun bu halini tasvir eden şu karikatür, buram buram mastika kokmuyor mu? Churchill ile Roosevelt'in zaptetmeye çalıştığı ayyaşın nârasını ve ellerinde patlayan rövelverlerin sesini duyar gibi olmuyor muyuz?

O bize, bazan kendi adını bile unutturan canlı bir gölge bıraktı: Amca Bey!.. Buluşlarının en güzelleri, onun tombul, babacan, zeki şahsiyetindedir. Başının tepesindeki melon şapkası, her zaman zevk ve neşe ile dolu şişman karnı, arkasında görünen caketatay kuyrukları ve mini mini ayakları... Burnunun ucuna doğru yerleştirdiği kelebek gözlüğünün üstünden bakan çörekotu gözlerin siyah noktalarında hemen her sabah, Cemal Nadir'in bir esprisini bulurduk.

O, resim altı yazılarındaki nüktelere çizgisinde de varmak için durmadan ilerliyordu. Cemal Nadir, devamlı bir tekâmül içinde idi. Fakat ölüm; bu yürüyüşü durdurdu. Günü bu kadarmış. Ona acıyıp yanmaktan, Hakk'ın mağfiretini dilemekten başka elimizden ne gelir? Yalnız şunu söyliyeyim ki, Cemal Nadir'de ölüme karşı garip bir sezi vardı. Sekiz yıl önce yayınladığım son mektubunu buraya da almadan edemiyeceğim. Bunda o sezi, hazin bir üslûbun içinde içli ifadesini bulmuştur:

"Sayın üstad,

Tam onbeş gün evvel 39 ateşle yattım. Doktor grip dedi. Şimdi 36,5 la 37,5 arasında münasip bir durak aramaktayım. Mektubunuz, işte böyle ateşin bir devrede geldi. Önceden tasarlasaydınız, tam zamanında gelen böyle bir dostluk nüvazisini yerine getiremezdiniz.

İmzası gözönünden çekilir çekilmez unutulmaları mukadder olan bizler için bu aranış bilseniz ne büyük değerdedir. Çok teşekkür ederim.

Sanatım hakkındaki güveninizde sizi yalnız bırakmamak için istediğiniz karikatür ve lejandları hazırlamayı vazife bilirim. Ancak şimdi kafam pek perişan!.. Görüyorsunuz ki kaç gündür gazeteye de bir şeyler çizemiyorum. Bir kaç gün sonra iyi olur olmaz bunlarla meşgul olacağım.

Keşke bu günlerde İstanbul'a gelebilseniz de bu sanat konusu üzerinde karşılıklı konuşabilsek.

Elbet hatırlarsınız, yıllarca evvel bir akşam yemeğinden sonra evime gelmek lûtfunda bulunmuştunuz. Ben size elceğizimle kahve pişirip ikram etmiştim, dertleşmiştik.

Bu bende tatlı bir hatıra olarak daima yaşar. Belki de tekrarına imkân olmadığı içindir... Derin saygılarımı sunar, yeni yılınızı kutlar, sağlık dilerim.Cemal Nadir."

Şimdi bu mektubun o zaman bana verdiği hisle, bu kıymetli sanatkârımızı bir kere daha acıyarak, üzülerek anıyorum.

Dış politikaya ait güzel karikatürler de yapardı. İspanya iç harbi esnasında boğaları seyirci sıralarına oturtup Cumhuriyetçi ve Kralcı İspanyolları meydanda birbirine saldırtan karikatürü hafızamdan hiç silinmemiştir. Harbe ve sulha dair olanları içinde ecnebî gazetelerin alıp bastıkları karikatürler pek çoktur.

Üstad Cemal Nadir, sanat hayatında, daha çok kelime ve çizgi oyunlarından meydana gelen ve fantezi sayılan bu denemelerle insanları gülünç kılıklara sokan portre karikatürlerinden çok çabuk sıyrılarak, batı anlayışında karikatüre basamak basamak yükselebilmişti...

Cemal Nadir'in özelliği

Ali CANDAN (YÜCEL, 1956)

Karikatür ustası Cemal Nadir öleli tam dokuz yıl oluyor. Karikatür sanatına yurdumuzda gerçek bir sanat onuru kazandıran ilk insan o olmuştu. Çizginin yumuşaklığına, alayın tatlı-sertliğini, inceliğini katıp gözle kafanın ortak çalışmasıyla biçimden düşünceye uzanan yolun en kestirmesini de yine o bulmuştu. Ondan boşalan yeri bugün Turhan Selçuk gibi kafa ekini daha köklü sanatçılar doldurabiliyorlarsa bu, kendilerinden önce Cemal Nadir'le gelişip kıvamını bulmuş bir karikatür geleneğine dayanabilmiş olmalarındadır. Gerçi, Cemal Nadir de, kendinden öncekilerin başlamış olduğu bir denemenin mirasından faydalanmıştı.

Ama, daha çok kelime ve çizgi oyunlarından meydana gelen ve fantezi sayılan bu denemelerle insanları gülünç kılıklara sokan portre karikatürlerinden çok çabuk sıyrılarak, batı anlayışında karikatüre basamak basamak yükselebilmişti. Örneğin, 1920 yılında Diken'de yayınlanan "uyku ilâcı" adlı baştan başa Cem taklidi çizgilerle ortaya çıkan Cemal Nadir'le 1940 yılının Manş Denizinin bir kıyısında "Mein Kampf" ının üzerine tünemiş Hitler canavarının Musa karşısındaki perişanlığını veren uluslararası değerdeki o güzel karikatürün Cemal Nadir'i arasında çıraklık-ustalık gelişmesinin üstüne çıkan bir sanat mucizesi var. İlk ve "idadî" eğitimi sonunda bir kasnakçı yanında çıraklıkla başlayıp, sırasıyle makine çıraklığı, tabelâcılık basamaklarından gezici resim öğretmenliğine geçen Cemal Nadir'in son basamakta kendini karikatürde buluşunu, "kendiliğinden komik" olayların onun üzerindeki sürekli etkisiyle anlatabiliriz.

Cemal Nadir'de bütün o derece derece "düşünce", "yerme" ve "esin" karikatürlerine kadar yükselen sanat yolunda, "kendiliğinden komikleşen sahneleri çizmek" kaygusu, daha iyisi, gücü, hep ön plânda yer almış görünüyor. Günlük gazetede çalışması, ayrıca, "görüş adesesini" kendi kendine komikleşen olaylara göre ayarlamaya onu zorlamıştır. Bu açıdan bakınca, Cemal Nadir'in karikatürlerinin çoğunluğunu, hep bu türlü komikleşen olayların "tesbiti"nden ibaret görmek mümkündür. Örneğin, armut fiyatının, halkın satın alma gücünü aşan bir fiyata yükselmesi, Cemal Nadir için hemen "ko-

Cemal Nadir'in karikatürlerinin çoğunluğunu, hep bu türlü komikleşen olayların "tesbiti"nden ibaret görmek mümkündür. Örneğin, armut fiyatının, halkın satın alma gücünü aşan bir fiyata yükselmesi, Cemal Nadir için hemen "komikleşebilen" bir konu olabiliyor.

mikleşebilen" bir konu olabiliyor.

Büyük bir kalabalık, bir kilo armut alabilen bir adamın etrafında kocaman bir halka halinde toplanıp gülüncün gülüncü bir hava içinde karşımıza çıkıveriyor. Armut küfesi önünde, yaptığı işin önemine inanmış kimselerin ciddiliğiyle armutları tartan satıcının yanı başında, armut alanın bastonuna dayanmış, nerde ise yere yıkılıverecek hissini veren o süklüm büklüm, biraz da halka karşı utanç duyan alıcının komikleşmiş halini çizmekte Cemal Nadir ne de ustadır!.. "Hâdiselerin karikatürü" dediği bu tipler yanında, "tenkit karikatürü", "fikir karikatürü" ve "ilham karikatürü" asıl onun öz cevherini ortaya koyan karikatürlerdir.

Burada, söz ve fikir hürriyetine dayanarak olayların bozuk, çarpık taraflarını belirten tenkit karikatürü ile, olayların karikatürünü her zaman birbirinden ayırt etmek kolay olamıyor. Komikleşen olaylarda da çok zaman dokunulan çarpık, bozuk yanlardır. Fikir karikatürüne gelince, bu, Cemal Nadir'e göre "sanatkârın kendi kültür seviyesi nispetinde belirtmek istediği fikirleri yayan karikatür"dür. Bu tipin en güzel örneği bence "Hukuku Düvel" adlı karikatürdür.

Arslanın ağzında tilki, tilkininkinde kartal, kartalındakinde sıçan, sıçanındakinde kertenkele, kertenkeleninkinde kurbağa, kurbağanınkinde örümcek, örümceğinkinde karasinek: İşte size uluslararası Hukuk!

Bütün bu tiplerin üstünde Cemal Nadir'in "İlham karikatürü" dediği eserler geliyor. Bu da, "politik ve sosyal olayların sanatkârın kafasında bıraktığı akislerle meydana gelen his ve ilham eserleri"dir. Nebioğlu Yayınevinin yayınladığı "Cemal Nadir Siyasi Karikatürler Albümü"nde bu türlü karikatürlerin en başarılıları bir araya getirilmiştir.

Cemal Nadir'in bir başka özelliği de insan karakteri üzerindeki ilgisinin ürünü olan "Dalkavuk", "Akla Kara" gibi karikatürlerdir. Bunlar, bir halk filozofu olan Amcabey'in, bir kaç derece daha olayların üstüne çıkarak insan gerçeklerine alay-üzüntü ikiliği içinde bakışının ürünleridir. İnsan karakterine özge bir akkara ikiliği yanında, eğitim, eksikliğinden gelme kara'lar üzerinde de duran Cemal Nadir, Dede ile Torun çiftinde, yeniyle eskinin, bilgiyle bilgisizliğin çatışmasını ele alıyor.

Her davranışında, iyiden, bilgiden, güzelden yana olduğunu göstermiş olan Cemal Nadir'in en sevdiği Dede ile Torun çiftinde, ilerinin, yeninin, bilgiye dayanan davranışın yurdumuz için tek çıkar yol olduğunu göstermeye çabalıyan bir vasiyet edası sezmemek ne mümkün?

Cemal Nadir şahsiyetini nasıl buldu?

Karikatürist arkadaşlarıma Cemal Nadir hakkında bir hâtıramı anlattım. Sanat tarihimize bir vesikacık kalması için, bunu matbuatta yazmamı istediler.

Cemal Nadir, kadın şekillerini rakibi Ramiz derecesinde "arzuyu umumiye uygun" çizemiyordu. Bu da onu gençliğinde çalıştığı mecmuaların sahipleri nazarında az ticari gelir sağlıyan bir artist olarak canlandırıyordu.

Neticede, Cemal Nadir'in ümitsizliğe kapılıp Bursa'ya çekildiği, yeni harflerin kabulü sırasında tabelâcılık yaptığı meşhurdur.

Akşam gazetesi sahibi rahmetli üstadımız Necmeddin Sadak, amatör ressamdı. Cemal Nadir'i bir kaç karikatüründen hatırlayıp rica, teminat ve ısrarla matbuata tekrar getirtti.

Ona, nefsine karşı itimat vermek üzere çok uğraştı. Cemal

Nadir, artık, Ramizvari kadın şekilleri değil, siyasî karikatürler yapıyordu ama, bu sefer de Ankaradan ürkütücü haberler gelmeye başladı.

- Gözet! Menfi ruhlu diyorlar sana... Lehte yapsana şu karikatürleri...

Cemal Nadir, müteessir oldu.

Gerçi, -taraftar olduğu rejim- sırf medhü sena edici bir karikatür tipini icad edemedi ama, "içtimaî karikatür" tipini buldu. Yani tenkidlerini siyasî şahsiyetlere değil, bizzat halka tevcih etti.

Böylelikle onu şöhrete götüren şahsiyetine de kavuşmuş oldu.

(Anlattığım bu durum kendisi tarafından da türlü toplantılarda tasdik edilmiştir)

***

Evvelce şeker yalnız şekerkamışından yapılırken, İngilizlerin I. Napoleon zamanında kıt'ayı abluka etmeleri üzerine pancardan daha istifadeli şekilde şeker yapılması keşfedilmiş.

Kadın ve siyaset karikatürlerine imkân kalmayınca Cemal Nadir'in, içtimaî karikatür yapmayı icad etmesini buna benzetirim.

Va-Nu (CUMHURİYET, 1955)

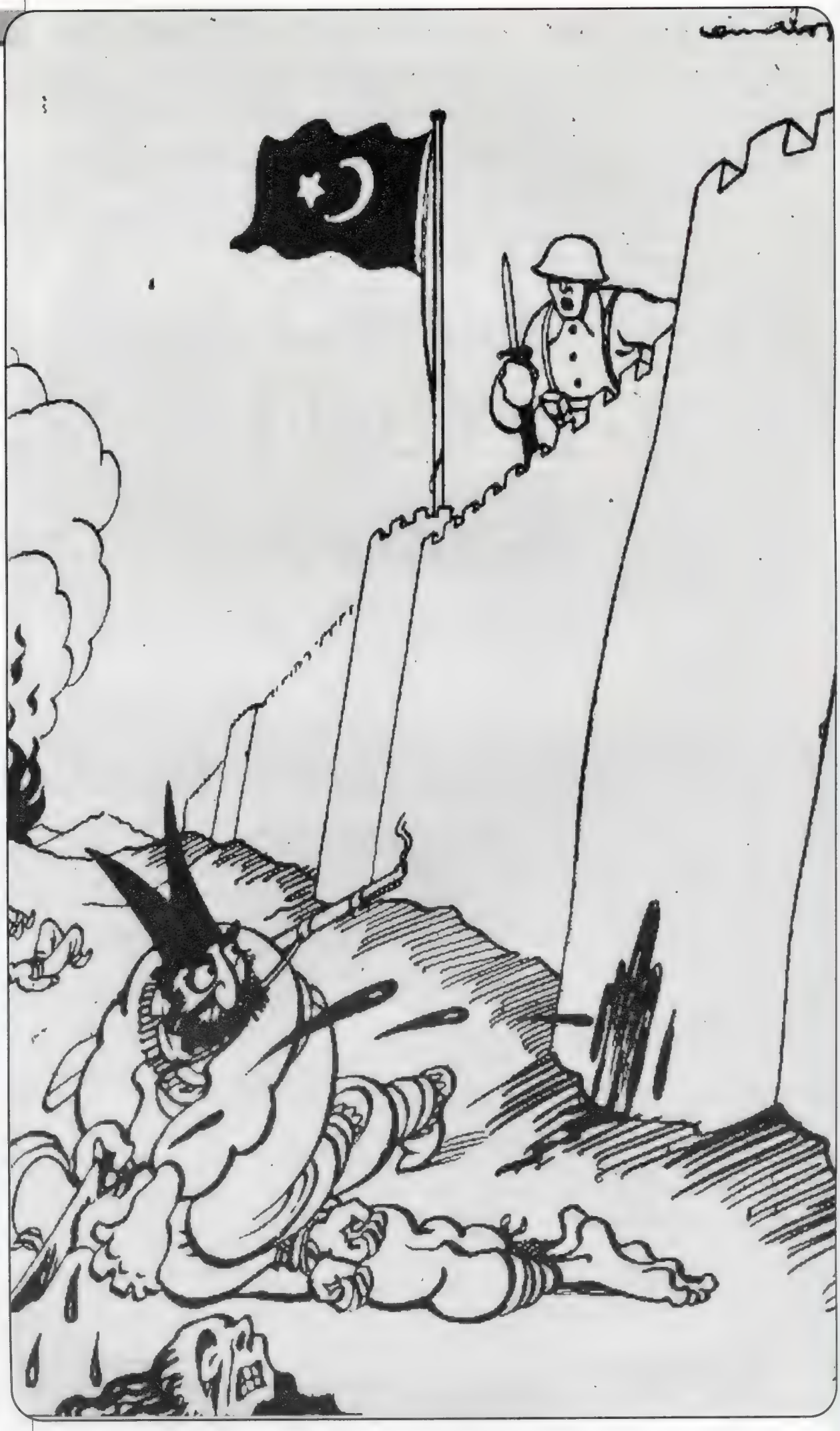

BALKANLI:
"Merak etme, sınırına dokunmuyorum!"

DELİKANLI:
"Evet ama, sinirime dokunuyorsun!"

Şevket Evliyagil'in Cemal Nadir ile röportajı

Günlerden bir gün Cemal Nadir'i, kendisini merak eden birisi ile tanıştırmışlar. Adamcağız, üstadın elini öpercesine sıktıktan sonra sormuş:

- Günde kaç tane Akşam gazetesi çıkar?

- Şu ana kadar bin tane! diye Cemal Nadir cevap vermiş.

Adam tecessüsünü tatmin için tekrar sormuş:

- Resmin tanesini kaça yapıyorsunuz?

Cemal Nadir "şu kadar" diye, bu suali de cevaplandırmış.

Baskı adedinin meydana koyduğu büyük ve karışık rakkam karşısında ressamın aldığı parayı pek az bulmuş olan bu muhterem okuyucu:

-İnsaf yahu! demiş. Binlerce resim bu kadar paraya çizilir mi?

Cemal Nadir'in bu saf okuyucusunun kulakları çınlasın. Şimdi "Amcabey"in beybabası, memleketin san'atkâr siması Cemal Nadir'in karşısındayım.

"Amcabey Mecmuası" idarehanesinde bulunuyoruz. Karşıdaki orta penceresini perde yerine muazzam bir Amcabey resmi örtmüş, yan taraftaki duvarda Amcabeyin göbeği ile tezad teşkil eden, minyon bir duvar saati var. Köşede, yarın piyasaya çıkarılacak olan Amcabey mecmuaları yığınlar halinde duruyor.

Değerli karikatüristle hasır koltuklara yükümüzü vermiş vaziyetteyiz. Üstad daima mütebessim olan çehresi ve zarif jestleri ile anlatıyor:

- Benden sonra, ortada ne kalacaktır?

- Allah gecinden versin üstadım, isminiz ve eserleriniz.

- Hayır!.. Yanılıyorsunuz, benim arkamdan, benden tek birşey kalacaktır: "Amcabey".

İşte bunun içindir ki, (beni ve şişman beyi sevenlerin lisanile) günün şahsiyetleri arasına karışan "Amcabey"i bir mecmua şeklinde ortaya koymuş bulunuyorum. Hayatımın sonuna kadar bu ismi taşıyan mecmuanın inkişafına çalışacağım.Benden sonrakiler de bu teşebbüsü hüsnüniyetle yürütürlerse Amcabey ve dolayısile ben yaşarım...

Günün siyasetini ve hâdiselerini kendisine has, kıvrak çizgilerle belirten, onları, inceliğine zor erişilir esprilerle süsleyen Cemal Nadir'in hayatı hakikaten enteresandır, ibret vericidir ve gençlere örnek olacak mahiyettedir. San'atına hiç şüphesiz çok zor erişilecek olan karşımdaki şahsın biyoğrafisini kendi ağzından, zarif üslûbu ile dinleyelim:

- Bursada doğdum. Babam ruhen san'atkâr; basit bir memurdu. İlk tahsilimi

Bursada ve İdadi tahsilimi de Bilecik'te yaptım. Neticede, ailevî vaziyetimin fevkalâde iyi olması (!) yüzünden Hayat Üniversitesine girmek mecburiyetini duydum. Hâlâ da bu büyük mektepten bir türlü mezun olamadık gitti. Bu yüzden elimizde esaslı bir diplomamız yok.

Fakir olan ailemin yükünü biraz olsun hafifletmek için, beni kasnakcının yanına çırak verdiler. Haftada üç tane yeşil yirmibeşlik alıyordum. Fakat içinde bulunduğum iş, güçlü kuvvetli insanların yapabileceği tamamen tafî bir işti. Yaradılıştan zayıf, nahif olan ben bu çalışmaya dayanamıyordum ve nihayet hasta oldum. Hastalığımın şüphesiz başka se-

Üstad kendisi için: "Bütün emelim klasik bir ressam olmaktı. Benim bu halimi gören ailem bana kızıyor, böyle aykırı şeylerle uğraşmamı hoş görmüyordu. Biraz iyileşince gene çalışmak mecburiyeti baş gösterdi" diyor...

bepleri de vardı. Resim yapmaya karşı olan ve içimden taşan büyük arzuyu ve istidadı geceleri evde kör zeytinyağı kandili altında tatmine uğraşıyordum.

Uykusuzluk, beden yorgunluğu, çıraklığa karşı olan nefretim, kötü kandilin altında çalışmamdan ötürü gözlerimin kuvvetini kaybetmesi, gıdasızlık ve en nihayet hastalık. Bu suretle çalıştığımız yere isyan ettik ve mekânı yatağa naklederek isyan bayrağımızı başucumuza diktik.

Her türlü sıkıntımıza rağmen bir gün dahi memur olmayı düşünmüş değilim. Babamın neticesiz memuriyeti ve banliyö trenine benzeyen hayatı, beni memuriyete karşı düşman etmişti. Bütün emelim klâsik bir ressam olmaktı. Benim bu halimi gören ailem bana kızıyor, böyle aykırı şeylerle uğraşmamı hoş görmüyordu. Biraz iyileşince gene çalışmak mecburiyeti baş gösterdi. Bu sefer terfi ederek, daha ağır bir işe yerleştirildim. Makinecinin yanına çırak olmuştum. Bu sıralarda memleketimizi Yunanlılar işgal ettiler ve bizim pederi işten çıkardılar. Ailemizin düştüğü feci şartlar, benim üç beş kuruşluk haftalığımla hiç birşey anlamıyordu. Bütün aile devası para olan bir hastalığa tutulmuştuk.

Bu boşluktan istifade ile, ataklık yaptım ve bir tabelâ atölyesi açtım. Bu arada sulu boya pasajla da yapıyordum. Yeni işim hiç şüphesiz makine çıraklığından iyi idi. Fakat bu iş karnımızı tamamen doyuramıyordu. Yunanlıların şehirden çıkmasını müteakip Maarif'ten bir muallimlik istedim. Bana yedi tane ilk mektebin seyyar resim hocalığını verdiler. Bedenen gene çok fazla yoruluyordum. Lâkin arzuladığım mesleğin adamı olmaktan sonsuz bir haz duyuyordum.

- Karikatüre nasıl başladığınızı anlatmadınız? dedim.

Konuşurken yüzünün en ince hatlarında var olan tebessüm ve güzel ifade gülmek manzarasını gösterdi:

İlk karikatürüm Diken mecmuasında çıktı. Her amatör gibi ismimi matbu görmek hevesi ile yanıyordum. Fakat bu, karın doyurmuyordu. Derken İstanbul'a gelmeği tasarladım. Ve bu fikrimi tatbik mevkiine koyarak buraya geldim. Yazdığım tabelâlar bana, fazla olarak, bir tramvay parası bile bırakmıyordu. Geçinemiyeceğimi anlayınca tekrar Bursa'ya döndüm. Bu dönüş ilkönce, tanıyanların arasında beni muvaffak olamamış mevkiine düşürmüş ise de, netice itibarile hayırlı oldu. Binbiri gürültü ile âdeta altüst olan kafamı dinlendirmek imkânını buldum.

Bir gün Akbaba mecmuasına çizgi halinde, altında esprisi bulunan bir iki resim yolladım. Bastılar ve çok beğendikleri için bir takdir ve tebrik mektubu yolladılar. Bu arada "Akşam" gazetesine de birkaç resim gönderdim. İstanbul'a ilk seyahatimde Akşamcılarla tanışmıştım. Çizgilerim orada da hem beğeniliyor ve hem de himaye ediliyordu. Günlerden bir gün Akşam'dan mektup aldım. Her gün bir karikatür çizmem ve İstanbul'a gelmem isteniliyordu. Hayatımın gidişini de tanzim edeceklerini yazıyorlardı.

- Amcabey'i nasıl meydana çıkardınız? Size ilham veren oldu mu?

Yavaş yavaş toplanan dudakları tekrar gülerek açıldı ve devam etti:

- Son Posta gazetesinin çıkacağı rivayetleri dolaşıyordu. Bize rakip olacak bu gazeteden faik olmamız lâzımdı. Her muharrir kendi sahasında bazı yenilikler yapmak için faaliyete geçmişti. Benim de kendi janrımda yenilikler yapmam icap ediyordu. Yeni şeyler zaruretlerden doğar derler. Amcabey de böyle bir zaruretin neticesi oldu. İlkönceleri bir hayvan tipi düşündüm, sonra bu sevdadan vazgeçerek fizikî yaradılış itibarile tamamile aksim olan Amcabey'i ortaya koydum. Ömer Seyfettin'in meşhur Efruz beyinin benim tipim üzerinde büyük ilhamı vardır.

Söz buraya dayandıktan sonra cümlelerin akışını Cemal Nadir'in bugünkü bünyesine aksettirmeği münasip buldum.

"Artık makinecinin yanına çırak olmuştum. Ailenin düştüğü feci şartlar, 3-5 kuruşluk haftalıkla birşey anlamıyordu. Ailenin para sıkıntısı çok fazlaydı..."

- Nikbin misiniz, bedbin mi?

Düşündü:

- Bursa gibi mezarlıklar, türbeler arasında binbir azab içerisinde yetişen benden hiç şüphesiz bedbinlik beklersiniz. Nasıl beklemezsiniz ki birader, mezarlıklar arasında bulunan ilk mektebimizin köşesinde meşhur bir evliya yatıyordu ve biz talebeler her gün sıra ile onun kabrinin başında ezan okuyorduk.

Gülüştük...

- Tahmin edemiyeceğiniz kadar nikbinimdir! Dedi.

- Sinema, tiyatro, roman, bar, gezinti, istirahat, bunların hangisini seviyorsunuz?

- Saydığınız isimlerden sinema, tiyatro vs. romanı bir teze dayanmaları şartile severim. Gezinti başlıca zevklerimdendir.

Cemal Nadir, film yıldızlarından yalnız Şarlo'yu, romancı olarak Hüseyin Rahmi'yi, Falih Rıfkı'yı, Yakub Kadri'yi; âlim olarak Dr. Galib Ataç'ı beğeniyor.

Ve gülerek ilâve ediyor:

- Renklerden her renk; hayvanlardan kedi, eşek, ördek. Yemeklerden peynir ekmek.

- En çok hangi gazeteyi seversiniz?

- En çok beğendiğim gazete, içinde en az ukalâlık bulunan gazetedir!

- Karikatürlerinizden?

- Hepsi de birer emek mahsulü olduğu için karikatürlerimin hepsini severim. Fakat henüz hiç birisi özlediğim sanat kâbına varamamışlardır.

- En çok hangi içkiyi?

- En çok içtiğim içki sudur.

- Meyvelerden?

- Keseme elverişli olanını severim.

- Amcabeyi siz bizim kadar sever misiniz?

- Şüphesiz bu memlekette "Amcabey" sevilmektedir. Fakat sevilme derecesinin ne mikdarda olduğunu bilmediğim için bu sualinizi cevapsız bırakacağım.

Allah taksiratımızı affetsin. Üstada kadın hakkındaki fikrini sordum. Uzun uzun gülerek:

- Bu sualin cevabını kestirme verelim, dedi ve "kadınların kumrallarında hem esmerin, hem sarışının tadını bulmak mümkündür" diye cümlesini tamamladı.

- Bizdeki karikatüristlerden kimleri beğeniyorsunuz?

- Cem. O bu memlekete Avrupaî zevki sokan adamdır. Sonra Münif Fehim'i ve Ramiz'i severim. Yeni yetişen Selma Emiroğlu'nda büyük bir istikbal görmekteyim.

(Yarım Ay, 1943, Şevket Evliyagil)

Sururi'den Cemal Nadir hatıraları

Bugün bana, bazan dün imiş, bazan "evvel zaman içinde" gibi geliyor... Koltüğumda, içi resimler ve karikatürlerle dolu kocaman bir dosya; Bursa'dan İstanbul'a gelir gelmez ilk işim Cemal Nadir Beyi ziyaret emek olmuştu.

Rahmetli üstâd, Akşam gazetesinde çalışıyordu. Şimdi "Cemal Nadir" adını alan eski Acımusluk sokağına sapınca Akşam'ın kapısındaki tabelâ görünür. Heyecan içinde içeri girdim: "Cemal Nadir Bey?" diye sordum.

"Yukarıda..." dediler. Merdivenleri, kalbim küt küt çarparak çıktım. Geniş bir odada birkaç masa vardı... çalışıyorlardı. Ve kapının karşısındaki pencerenin yanında küçük bir masada rahmetli üstâd, fırçaları ve kalemleri ile başbaşa vermişti.

Cemal Nadir Bey, İstiklâl caddesinde bir karikatür sergisi açmıştı. Sergiyi görmeye gittiğim gün üstâd da oradaymış... İçeri girince karşılaştık. Gözlüklerinin arkasında zeki gözleri gülüyordu. Elini uzattı ve: "Karpuz sergisine hoş geldiniz!" dedi...

Kıymetli gazeteci Rıza Ruşen Yücer ağabeyimiz anlatmıştı: Sarı boyalı Belediye otobüsleri çalışmağa başladığı zamanlar, bir gün otobüs durağında Cemal'e rastladım: "Hayrola, dedim, ne var, ne yok?.." Yorgun bir ifadesi vardı:

"Birader, dedi, Sarı kızla randevum vardı ama, kâfir çok bekletti!"

Cemal Nadir'in kazancının mütevazi olduğu zamanlar... Üstâd Akbaba'ya Kurban Bayramına ait bir kapak yapıp, göndermiş... Bir koyun dört bacağı bağlı olarak yatıyor, filân. Yusuf Ziya Bey resmi almış, bakmış... Emin Âli ve Sakallı Celâl de oradalar... "Yahu Yusuf, demiş, benim bildiğim kurbanın üç bacağı bağlanır, biri serbest bırakılır."

Yusuf Ziya gülümsemiş:

- Alt tarafı karikatürist birader, demiş, kurban kesmedi ki bilsin!..

Amcabey, Akla - Kara, Dalkavuk gibi sevilmiş tipler çizen Cemal Nadir'e, bir hayranı şöyle demiş: "Üstâd, siz niçin Mickey Mouse gibi hareketli resimler yapmıyorsunuz?"

Cemal Nadir'in cevabı şikâyet doludur: "Buna lüzum görmüyorum... Çünkü benim resimler zaten hareket halinde... Sağdan, soldan yürütüp duruyorlar!.."

Sanatında, teneke yuvarlayarak halkı güldürmek ve müstehcen esprilerle cemiyetin yaralarını bıçaklamak olmazdı. Ne rejime yaranmak için şaklabanlık, ne de baltalama gibi aşırı trüklerin onda yer aldığına şahit olduk..

Elif Naci'nin kaleminden Cemal Nadir...

(YAŞAYAN SANAT, 1949)

Ben ve o, matbaa mürekkebi kokan gazete idarehanelerinde kaderlerimizin müşterek cilveleriyle oynaşarak şakalaşan iki arkadaştık.

Cemal Nadir, sade baldır bacak çizen karikatüristlerden değildi. İçtimaî bünyemizdeki aksaklıkları eline alarak onlara balmumu gibi istediği şekli vermesini bilen ve bir bıyık altı tebessümü ile karışık zümre terbiyesine hizmet etmiş bir insandı.

Onun karikatürlerinde tulûat kumpanyalarında teneke yuvarlayarak halkı güldürmek ve müstehcen espirilerle cemiyetin yaralarını bıçaklamak gayreti görülmez.

Onun eserlerinde hiçbir zaman ne rejime yaranmak için şaklabanlık, ne de baltalama gibi aşırı trüklerin yer aldığına şahit olduk. Onda daima mutedil ve makûl nükteleriyle daima müvazeneli bir terbiyeci edâsı vardı. Bu itibarla Allah'ın nadir yarattığı hilkatlerden biri idi. İnsanı iğneleyeci karikatürü çizen elindeki kaleminde bile kanatmadan sadece gıdıklayarak güldüren bir teenni, bir terbiye vardı.

Jüpiter'in kalçasından doğan esatir ilâhı gibi Cemal Nadir de günün birinde tombul, şirin bir tipe gebe kaldı. Ve "Amca Bey"i doğurdu. Hâlâ esprileriyle, neşesiyle Amca Bey aramızda dolaşıp durmaktadır. O Amca Bey ki Cemal Nadir öldü diye zayıflamadı. Kederlenip tebessümü solmadı.

Gözlerinin altında hâlâ şevki parlayan gözlerinde o manidar bakışlariyle bize ders veren tenditkâr nazarları mevcut. Cemal Nadir'in ölümü ile o ölmedi yaşıyor ama asıl hazin tarafı: dilini kaybetti. Yaşıyor fakat konuşmuyor. Cemal Nadir'in öldüğü gündenberi bizimle tek kelime konuşmamıştır.

Cemal Nadir'in karikatürlerinde resim cephesi bilhassa üstünde durulacak bir dâvadır. Yarattığı tiplerin orijinalitesini bir tarafa bırakarak onun çizgilerindeki mâna ve karakterleri, insan ve eşyaya verdiği hareket zenginliğini ele alırsak kaybımızın büyüklüğünü o zaman daha iyi anlamış oluruz.

Kompozisyonlarındaki buluş ve hâdiselere bakış, işte Cemal Nadir'in bütün şahsiyetini bu noktadan mütalâa etmek gerektir. Zira onun asıl sanatkâr tarafı işte burasıdır. Onu kaybetmekle biz neşemizi kaybettik. Kim demiş "Süleyman efendiye," asıl bize yazık oldu.

"Cemal Nadir'in karikatürlerinde resim cephesi bilhassa üstünde durulacak bir dâvadır. Tiplerinin orijinalitesini bir tarafa bırakarak onun çizgilerindeki mâna ve karakterleri, insan ve eşyaya verdiği hareket zenginliğini ele alırsak kaybımızın büyüklüğünü o zaman anlarız."

Çizerlerin gözüyle üstad Cemal Nadir

Ramiz Gökçe

Cemal Nadir'in sanatını ve arkadaşlığını çok severim. Sadece Cemal ölünceye kadar vardı. Öldükten sonra unutuldu. Ne çalıştığı müessese, ne de irfan sahipleri kendini hatırlamadılar. Hiç olmazsa Allah rahmet eylesin! sözünü esirgemiyelim.

Bedri Koraman

Cemal Nadir teferruata ve yerli tiplere ehemmiyet vermesiyle yaşadığı devir içinde, bu halkın hoşuna gitmesini bildi. Bu söylediklerim çizgileri içindir. O, devrinin aynı zamanda en kuvvetli espri yapan adamı idi. Bir ekolden bahsediliyor. Fakat o, herşeyden evvel zeki buluşları ve kıvrak çizgileri ile her kalıba girebilen çok üstün bir sanatkârdı. Ben Cemal Nadir'i en kuvvetli adımlarını atmağa başlarken kaybettiğimize inananlardanım.

O devrin karikatürü (Atifil) adlı Romalının başladığı noktada olmadığı gibi, bu devrin karikatürü de Cemal Nadir Güler tarzında değildir. İnsanlar ilerledikçe zekâ ve topluluk anlayışı genişledikçe karikatürcüler de - halkın seviyesine göre- daha ince buluşlar yapabilmek imkânına sahip olurlar. Son olarak rahmetli üstada elemle duyurmak isterim ki - bunu zaten bilir o- karikatür hâlâ yapana bir şey kazandıran, değil güzel sanat, meslek haline bile gelememiştir. Koca Cemal Nadir Güler, biz seni ancak hayırla yâdedebiliyoruz.

Orhan Ural

Cemal Nadir merhum, gerek çizgi, gerek espri bakımından bizde karikatürü geniş bir halk kütlesine sevdirmesini bilen bir sanatkârdır. Cemal Nadir herhangi bir ekole girmemiş ekolünü kendi kurmuştur.

Nejat Erhan

Cemal Nadir'in çok zeki oluşu, esprilerindeki kuvvet en erişilmez tarafı idi. Çizgilerindeki teferruat tenkid edildi, fakat en mümeyyiz vasfı da buydu. Başlı başına ekoldü.

Turhan Selçuk

Cemal Nadir'i herkes gibi ben de takdir ederim. Bize karikatürü sokan odur. Bu zaviyede hizmeti büyüktür. Üstad parlak ve muvaffakiyetli bir çığır açmıştır.

Fakat bütün gençlerin ayni ekole tâbi olup izinde yürümelerini doğru bulmuyorum. Her sanatkârın bir hususiyeti olmalıdır. Muhakkak olan bir nokta varsa Cemal Nadir tarzında hiç bir karikatürist onun kadar muvaffak olamamıştır, olamaz da.

Ali Ulvi

Cemal Nadir'i onbeş yaşında tanıdım. İlk karikatürümü neşretti ve beraberce çalıştığımız ARKADAŞ adlı çocuk mecmuasında ilk aylığımı ondan aldım.

Ondan evvel bir çok karikatüristler olmasına rağmen memleketimize hakiki karikatür anlayışını Cemal Nadir getirmiştir. Onun en mühim vasfı popüler oluşudur.

Muhakkak ki zaman zaman bir çok karikatürist onun tesiri altında kalarak taklide kalkışmıştır. Fakat hiç biri asla onun seviyesine yükselmemiştir.

Semih Balcıoğlu

Cemal Nadir muhakkak ki gelmiş geçmiş en iyi karikatüristimizdir ve bıraktığı boşluğu kimse dolduramıyacaktır.

Akademide bir çok hocaların beğenmediği çizgileri bence en iyi tarafıdır. Üstad o kadar çok sahalara nüfuz etmiştir ki hangi mevzua el atsak onun bu mevzuda çalıştığına şahit oluyoruz.

KARAMİZAH MERKEZİ "KARİKATÜR

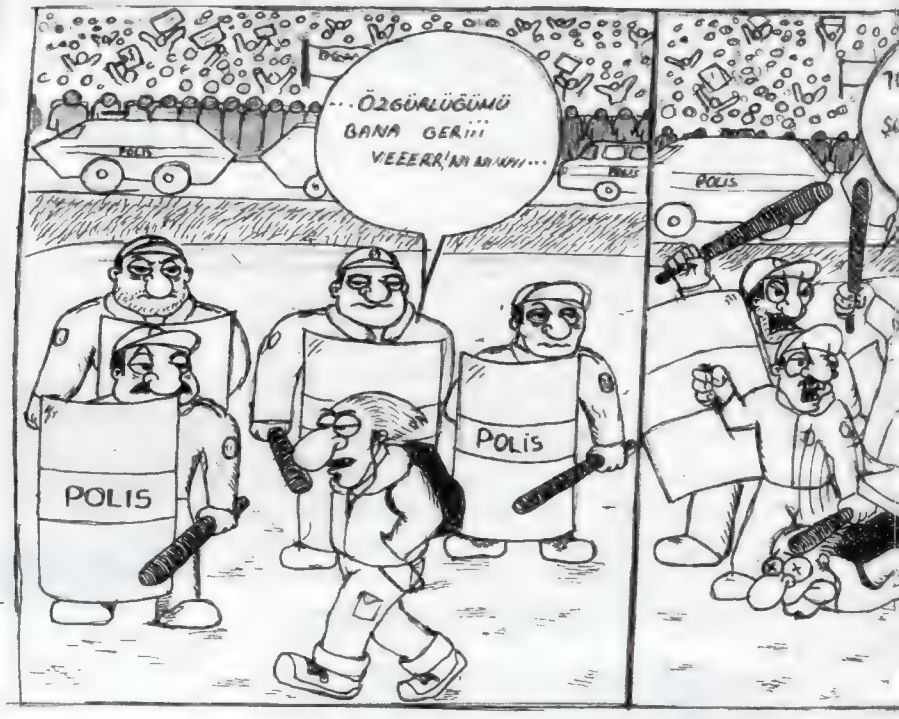

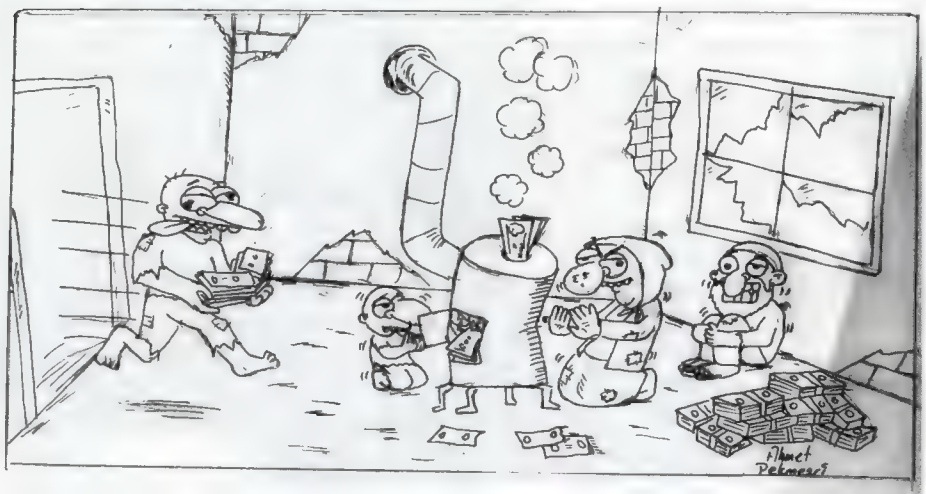

OKULU" ÖĞRENCİ ÇALIŞMALARI

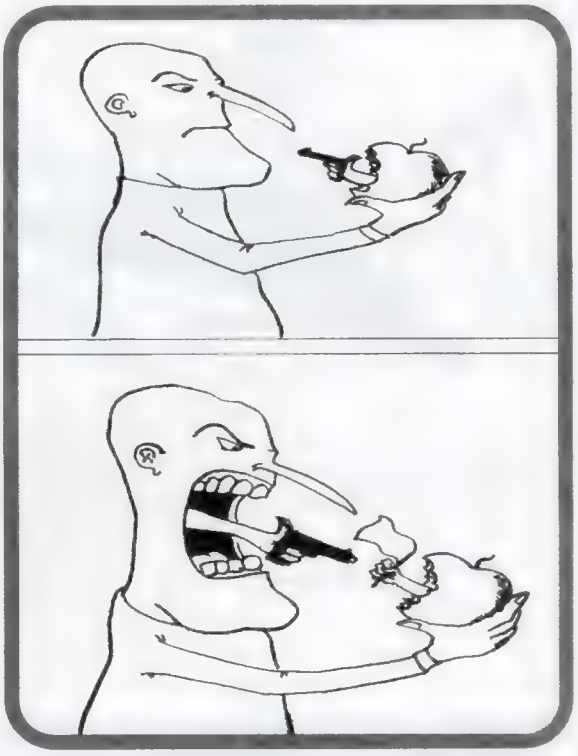

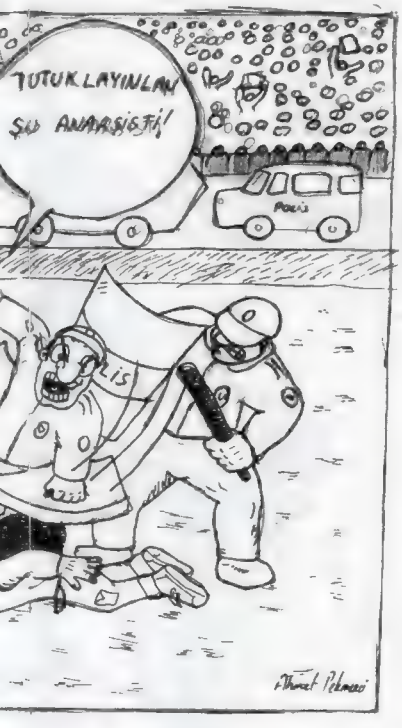

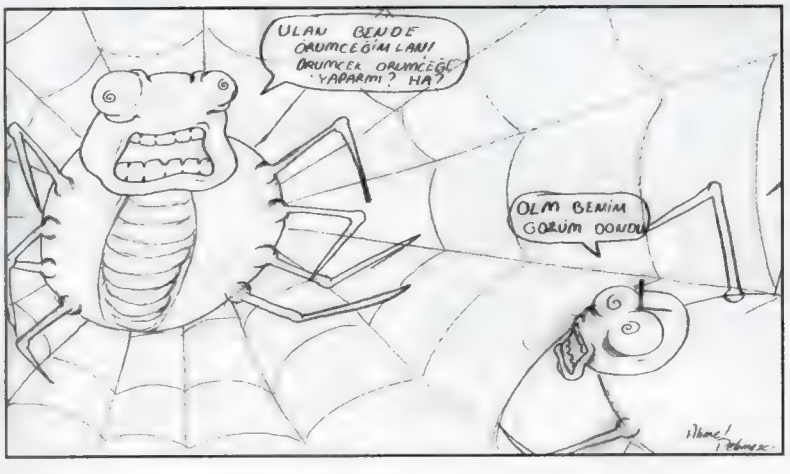

KARAMİZAH MERKEZİ "KARİKATÜR

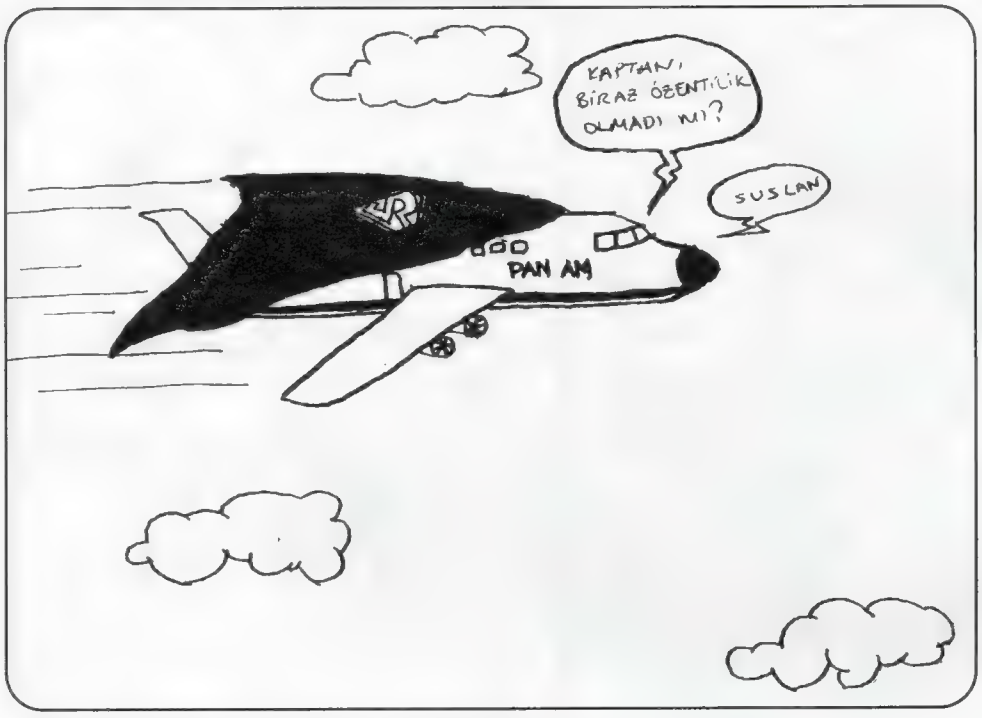

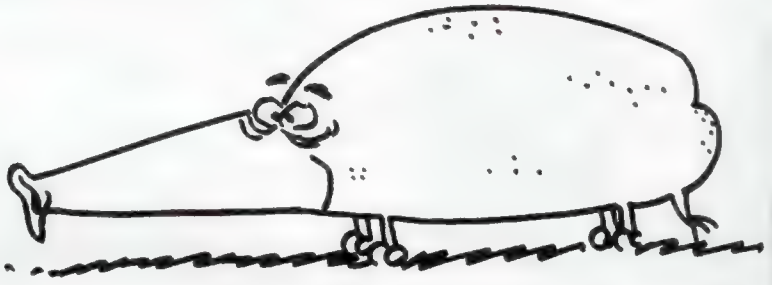

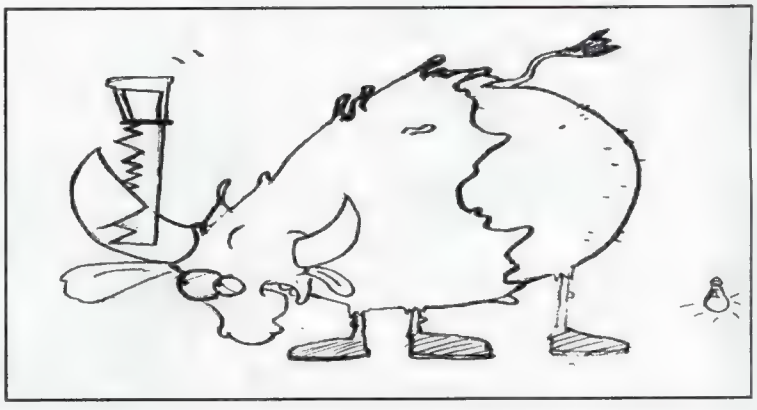

OKULU" ÖĞRENCİ ÇALIŞMALARI

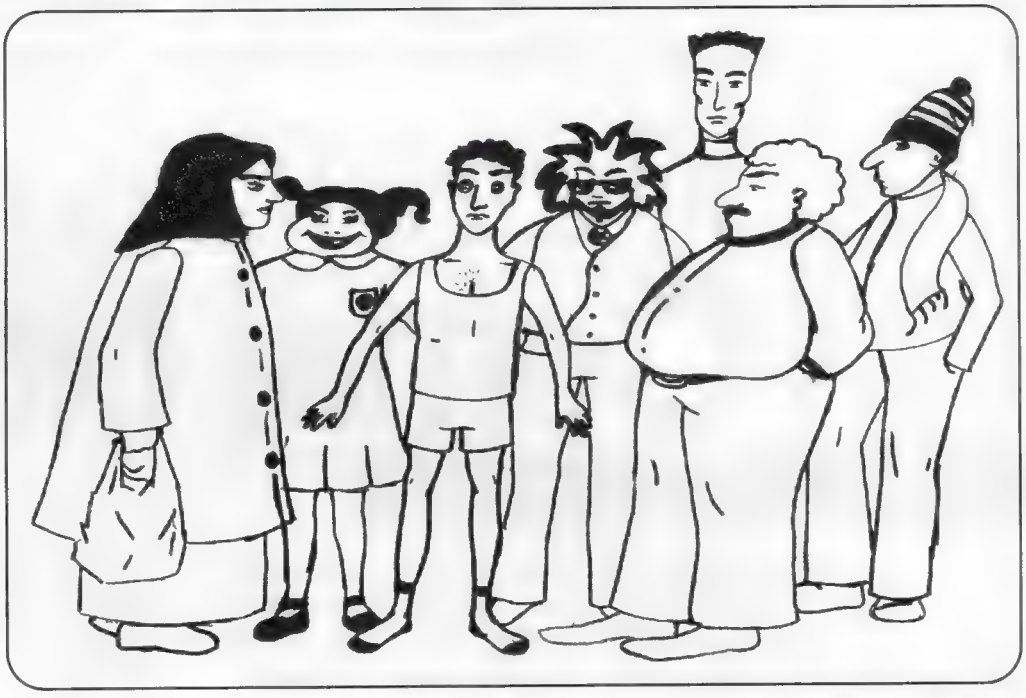

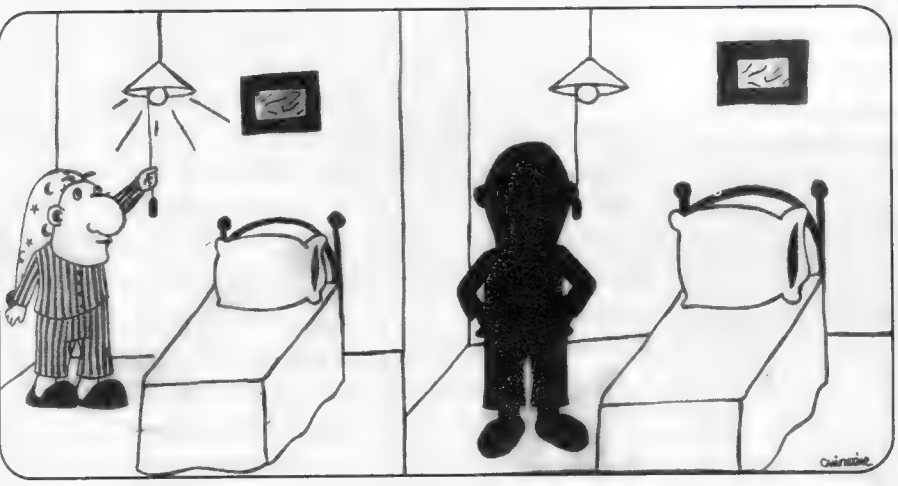

"Fakir olan ailemin yükünü biraz olsun hafifletmek için, beni kasnakçının yanına çırak verdiler. Haftada üç tane yeşil yirmibeşlik alıyordum. Fakat içinde bulunduğum iş, güçlü kuvvetli insanların yapabileceği tamamen tâli bir işti..."

Kendi kaleminden Cemal Nadir...

Cemal Nadir GÜLER (CUMHURİYET, 1947)

Bursa'da doğdum. Babam ruhen sanatkâr; basit bir memurdu. İlk tahsilimi Bursa'da ve idadî tahsilimi de Bilecik'te yaptım. Neticede, ailevî vaziyetimin fevkalâde iyi olması (!) yüzünden Hayat Üniversitesine girmek mecburiyetini duydum. Hâlâ da bu büyük mektepten bir türlü mezun olamadık gitti. Bu yüzden elimizde esaslı bir diplomamız yok.

Fakir olan ailemin yükünü biraz olsun hafifletmek için, beni kasnakçının yanına çırak verdiler. Haftada üç tane yeşil yirmibeşlik alıyordum. Fakat içinde bulunduğum iş, güçlü kuvvetli insanların yapabileceği tamamen tâli bir işti. Yaratılıştan zayıf, nahif olan ben, bu çalışmaya dayanamıyordum ve nihayet hasta oldum. Hastalığımın şüphesiz başka sebepleri de vardı. Resim yapmağa karşı olan ve içimden taşan büyük arzuyu ve istidadı geceleri evde kör zeytinyağı kandili altında tatmine uğraşıyordum.

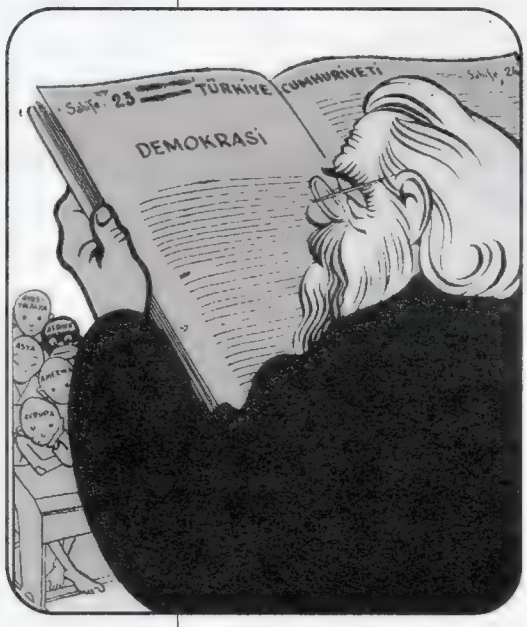

Uykusuzluk, beden yorgunluğu, çıraklığa karşı olan nefretim, kötü kandilin altında çalışmamdan ötürü gözlerimin kuvvetini kaybetmesi, gıdasızlık ve en nihayet hastalık. Bu suretle çalıştığımız yere isyan ettik ve mekânı yatağa naklederek isyan bayrağını başucumuza diktik.

Her türlü sıkıntımıza rağmen bir gün dahi memur olmayı düşünmüş değildim. Babamın neticesiz memuriyeti ve banliyö trenine benziyen hayatı, beni memuriyete karşı düşman etmişti. Bütün emelim klasik bir ressam olmaktı. Benim bu halimi gören ailem bana kızıyor, böyle dine aykırı şeylerle uğraşmamı hoş görmüyordu. Biraz iyileşince gene çalışma mecburiyeti başgösterdi. Bu sefer terfi ederek, daha ağır bir işe yerleştirildim. Makinecinin yanına çırak olmuştum. Bu sıralarda memleketimizi Yunanlılar işgal ettiler ve bizim pederi işten çıkardılar. Ailemizin düştüğü feci şartlar, benim üç beş kuruşluk haftalığımla hiç bir şey anlamıyordu. Bütün aile devası para olan hastalığa tutulmuştuk.

Bu boşluktan istifade ile ataklık yaptım ve bir tabelâ atölyesi açtım. Bu arada suluboya pasajlar da yapıyordum. Yeni işim hiç şüphesiz makine çıraklığından iyi idi. Fakat bu iş karnımızı tamamen doyurmuyordu. Yunanlıların şehirden çıkmasını müteakip Maarif'ten bir muallimlik istedim. Bana yedi tane ilkmektebin seyyar resim hocalığını verdiler. Bedenen gene çok fazla yoruluyordum. Lâkin arzuladığım mesleğin adamı olmaktan sonsuz bir haz duyuyordum.

İlk karikatürüm Diken mecmuasında çıktı. Her amatör gibi ismimi matbu görmek hevesile yanıyordum. Fakat bu, karın doyurmuyordu. Derken İstanbul'a gelmeği tasarladım. Ve bu fikrimi tatbik mevkiine koyarak buraya geldim. Yazdığım tabelâlar bana, fazla olarak, bir tramvay parası bile bırakmıyordu, geçinemiyeceğimi anlayınca tekrar Bursa'ya döndüm. Bu dönüş ilkönce, tanıyanların arasında beni muvaffak olamamış mevkiine düşürmüş ise de, netice itibarile hayırlı oldu. Binbir gürültü ile adeta altüst olan kafamı dinlendirmek imkânını buldum.

Bir gün Akbaba mecmuasına çizgi halinde,

altında esprisi bulunan bir iki resim yolladım. Bastılar ve çok beğendikleri için bir takdir ve tebrik mektubu yolladılar. Bu arada "Akşam" gazetesine de bir kaç resim gönderdim. İstanbul'a ilk seyahatimde Akşamcılarla tanışmıştım. Çizgilerim orada da hem beğeniliyor hem de himaye ediliyordu. Günlerden bir gün Akşamdan mektup aldım. Hergün bir karikatür çizmem ve İstanbul'a gelmem isteniliyordu. Hayatımın gidişini de tanzim edeceklerini yazıyorlardı.

Bundan sonra yıllarca süren uzun çalışma hayatına başladım. Bu çalışmalarımla bağlı olarak karikatür sanatı hakkındaki düşüncelerim de yavaş yavaş tebellür etmeğe başladı.

Karikatür hakkında konuşmak icab ettiği zaman daima şairlerle müzisyenleri hatırlarım. Onlara bu heceleri, bu sesleri nereden ve nasıl buluyorsunuz? dendiği zaman ne cevab verirler? diye düşünürüm.

Verdikleri cevabların, meraklıları yettiği kadar tatmin ettiğini hiç zannetmiyorum. Nasıl tatmin edebilirler ki, mısralarını süsleyen kelimeler, bestelerini dolduran sesler, yaradılışın yalnız onlara verdiği ruh ve his hazinelerinden süzülüp kalemlerinin uçlarından dökülen cevherlerdir. Onları bu tariften mahrum eden sır, alelâde bir sanat sırrı olmaktan ziyade bir hilkat sırrıdır.

Hiç bir şair ve bestekâr bu sırrı çözemeden; neden herkesten başka bir yaratık olduklarını anlayıp anlatamadan, fakat yalnız ve bol terennüm etmekle bu dünyadan göçüp giderler.

Kendimi değil, fakat 25 yıldır çömezi bulunduğum sanatımı işte böyle bir kıyaslama ile gözönüne alınca, bu sanat hakkında söyliyebileceklerimin az ve kısa olması pek tabiidir.

Hele bu sanatın henüz bir ilmi ve bir öğretim sistemi mevcud olmadığı da düşünülürse geriye bazı teknik bahislerden başka kaleme gelir bir şey kalmaz.

25 yıllık çalışma hayatı içinde bilhassa şunu öğrenmiş oldum ki, kalabalık önünde hüner göstermek zorunda bulunanları en çok yoran, hattâ ürküten şey "dikkat" dediğimiz ve insanda şuur ve muhakeme ile denkleşerek en yüksek seviyesini bulan o korkunç vasıftır.

Meselâ şimdi bile hepimiz, baştan aşağı bu korkunç "dikkat"le cihazlanmış bulunuyoruz!..

Eserlerimize hergün not vermek lûtfunda bulunan okuyucular arasında, benim sezişime göre, üç çeşit dikkatli insan var:

1- Bir bakışta eserin manasını kavrayıp güler, geçer!..

Bu tip dikkatlilere iş adamları, yolcular ve bilhassa kadınlar arasında rastlanır!

2- Eserin mana ve nüktesini gereğince anladıktan sonra onu kaldırıp bir kenara atmaz. Dakikalarca üstünde durur... düşünür... adeta esere ameliyat yapar!.. Eser sahibinin aklından bile geçmiyen mana ve imaları o, çizgi ve kelimeler arasında arar!.. Fakat gariptir bazen bulur da!..

Bu tiplere de koleksiyon meraklıları, sanat amatörleri, işsiz, hazır yiyiciler arasında rastlanır!..

3- Bunlar hepsinden yamandır. Hem birinciler gibi bir bakışta eseri kavrarlar; hem ikinciler gibi eserin üstünde durup olmadık manalar çıkarırlar: hem de, fazla olarak, ellerine kalemi kâğıdı alıp ve üstüne on bir kuruşluk da posta parası verip eser sahibini sual yağmuruna tutarlar!..

Meselâ "aziz üstad" diye yazarlar, "falanca karikatürünüzdeki ağacın üstünde bir kuş var onu falanca zata benzetmekle ne kadar isabet buyurmuşsunuz!"

Oysa ki, siz eserin manasını tamamlamak için karikatürde masum bir ağaç ve bir de masum kuş çizmekten başka bir şey yapmamışsınızdır!..

Dikkatini daha ileri götüren bir okuyucu da "işittiğime göre siz gülmeği çok seven ve çok gülen bir kimse imişsiniz. Böyle olduğu halde adınız neden Nadir Güler?" diye sorar.

Gene bu üçüncü kategoriden bir okuyucum dikkat ve merakımı tatmin etmek için mektub yazmayı da az görmüş olacak ki bir gün karşıma çıktı:

"Sen, dedi, çalıştığın gazeteden ne alıyorsun? "Aylık" dedim. "Ne kadar?.." (Şu kadar!)

"Sözlerimin bu kısmı, sanatın yalnız hâdiseler üzerinde dolaşan elidir. Sanatın bir de his ve ilhamla eser veren tarafı vardır ki büyük musiki eserlerinin, bilhassa aşk edebiyatının köklerini orada aramak gerektir..."

(Peki gazete hergün ne kadar basılıyor?..) "Bu kadar!.." Sayın okuyucumun tüyleri diken diken oldu: (Yahu, dedi, aldatıyorlar seni bu Babıâli caddesinde!..) (Neden?) diye bu sefer ben merakla sordum: (Tabiî aldatıyorlar, dedi, hesablasana bir kere; Her gün oturup şu kadar bin gazeteye karikatür çizdiğin halde bu kadar aylık alıyorsun. Tanesi kaça geliyor, biliyor musun. Tam 17 paraya!..)

Dikkati çok fakat gazete baskısı ve klişe tekniği hakkında bilgisi hiç yok olan bu iyi yürekli vatandaşa durumun bu kadar korkunç olmadığını anlatıp yatıştırmak için tabiî epeyce nefes tüketmek icab etti!

İşe bu üçüncü tip okuyucuların ekseriya birleştikleri soru şudur:

"Üstad, nereden buluyorsun bu mevzuları Allahaşkına?"

(Üstad lâfını kullandığım için özür dilerim. Zira bizim Ankara caddesinde "üstad" "bay" yerine geçer. O kadar da çok ve kolay kullanılır!)

Okuyucuların ekseriyetle birleştikleri bu soru gerçekten önemli, gerçekten dikkat ve merakı çekici bir meseledir. Fakat bu meseleyi, çok kere gene okuyucular, kendi aralarında çözmeğe kalkarlar: "Zahir çok geziyor da çok görüyor!" Yahud (besbelli çok okuyor!) yahud da (belki çok konuşuyor!) ve nihayet çok yemeğe, çok içmeğe, çok uyumağa, hattâ çok rüya görmeğe kadar çeşitli tahmin ve hükümler yürütürler!..

Kelime ve çizgi oyunlarından meydana gelen ve daha ziyade fantezi sayılan, millî ve hamasî duyguları tahrik eden karikatürler; bilhassa son yıllarda savaşçı milletlerin basınında pek çok görülen propaganda ve hücum karikatürleri insanları gülünç kılıklara sokan portre karikatürleri de vardır ki, hepsi de ayrı ve başlı başına birer sanat koludur.

Gerçi çok okumanın, çok gezip görmenin bir zekâ ekzersizi olduğu muhakkaktır. Fakat dünya ve cemiyet olaylarında zekâyı kamçılıyan bir kudretin, bir münebbihin bulunduğunu da unutmamak lâzımdır. Ve böyle olduğu içindir ki bizler, elden kalem, gözler ufukta, kafiye düşünen şair taslakları gibi mevzu düşünmekten ziyade (kendinden komik) hâdiseleri kâğıtlara çizivermekten başka bir şey yapamayız!..

(Burada sözümü karikatür amatörlerine yöneltmek isterim. Onlar, karikatür çizmekten ziyade mevzu bulmaktan yılarlar. Bunun için de önce resimlerini çizerler, sonra o resimlere uygun düşecek bir yazı aramağa koyulurlar!.. Oysa ki bu, külfetli ve tadsız bir iştir. Hem buna ne lüzum var, şöyle bir olaylara bakıp kendiliğinden komikleşen sahneleri çizivermek varken!..)

Bu işin tek zahmeti görüş adesesini buna göre ayarlamaktadır, ki bu da çok kere bir Allah vergisidir. Ne bir ustanın irşadile ne de bir kitabın öğretmesile elde edilir!.. Bu çeşid yaradılışa bıkıp usanmadan çalışmayı eklemek yerinde bir tavsiye olur sanırım. Bilhassa başka kalemlerin tesirine kapılmadan, kendini arayarak çalışmak!..

Sözlerimin bu kısmı, sanatın yalnız hâdiseler üzerinde dolaşan elidir. Sanatın bir de his ve ilhamla eser veren tarafı vardır ki büyük musiki eserlerinin, bilhassa aşk edebiyatının köklerini orada aramak gerektir.

Bu bakımdan eserlerimiz arasında bir ayırma yapmak ve onları "hâdiselerin karikatürü, tenkid karikatürü, fikir karikatürleri, ilham karikatürleri" olarak dört kısma ayırmak zoru vardır.

Bu dört kısımdan birincisini, kendi kendine komikleşen hâdiseleri tesbit eden karikatürler; ikincisi, söz ve fikir hürriyetine dayanarak olayların bozuk ve çarpık taraflarını belirten karikatürler; üçüncüsünü, sanatkârın kendi kültür seviyesi nisbetinde belirtmek istediği fikirleri yayan karikatürler; dördüncüsünü de, politik ve sosyal olayların sanatkârın kafasında bıraktığı akislerle meydana gelen his ve ilham eserleri teşkil etmektedir.

Bunların dışında kelime ve çizgi oyunlarından meydana gelen ve daha ziyade fantezi sayılan karikatürler; millî ve hamasî duyguları tahrik eden karikatürler; bilhassa son yıllarda savaşçı milletlerin basınında pek çok görülen propaganda ve hücum karikatürleri insanları gülünç kılıklara sokan portre karikatürleri de vardır ki, hepsi de ayrı ve başlı başına birer sanat koludur.

Bir Cemal Nadir vardı...

Rıza Ruşen YÜCER (27 YILLIK DOSTLUĞU ANLATIYOR)

Cemal Nadir'in 27 yıllık en yakın arkadaşı ve aile dostu kıymetli muharrir Rıza Ruşen Yücer'in bu yazısında, büyük sanatkârın bütün cepheleriyle tahlilini ve ona dair hâtıralarını okuyacaksınız:

Kalem elimde dakikalardır bekliyorum, başlasam, karalama yazar gibi hep: "Cemal Nadir öldü, Cemal Nadir öldü, Cemal Nadir öldü..." kelimelerini tekrarlıyacağım geliyor bana. Gazetelere bakıyorum, büyük başlıklarla: Cemal Nadir'in gülümseyen gözlü, zarif tebessümlü, tatlı çizgili resminin üstünde hep, aynı cümleyi söyleyen sözler dizili: Cemal Nadir'i kaybettik; Cemal Nadir vefat etti; Cemal Nadir öldü!" Okumağa devam ediyorum: "Cemal Nadir Türkiye çapında bir sanatkârdı" Doğru; "Dünya çapında bir karikatüristti." Doğru: "Harikulâde zeki idi." Doğru; "Fevkalâde zarif bir insandı." Doğru. Hepsi doğru... Bütün bunlar doğru ise, Cemal Nadir'in öldüğü de doğrudur öyleyse.

Bu satırlar, Cemal Nadir için ilk defa karaladığım satırlar değildir. Onun için zaman zaman yazılar yazdım, genç yaşta, olgun yaşta, sırasız ve vakitsiz ölümünü yazmak bana düşmemeliydi. Benden üç yaş küçüktü; hayatı benimkinden hem daha çok rahat, hem daha sakin, hem daha intizamlıydı. Fakat sıra dinliyen kim?

Onu 18 yaşında iken tanıdığım vakit, ben 21 yaşında idim. Dostluğumuzun şeridi, zaman zaman onu Bursa dışına çıkaran hâdise ve zaruretlerle koptu: fakat arkadaşlık ve kardeşliğimiz, hemen hemen hiç arasız, hiç kopuksuz devam etti. Bu bakımdan diyebilirim ki, Cemal Nadir'in sayısız dostları ve tanıdıkları arasında -çünkü hiç düşmanı yoktu- en eski, yakın ve sürekli dostu, ben olsam gerektir.

Narin yapılı, ufak tefek insan yavrusu, bir gün Türk sanat ufkunun alnında parlayan bir yıldız misali doğduğu zaman, onu birçok istidatlar gibi hemen solup gidecek sananlar, bu canlı ışığın her gün biraz daha parladığını gördüler. Cemal Nadir büyüdü, büyüdü ve Nizamettin Nazif'in, sanatkâra hediye ettiği bir fotoğrafına yazdığı ithaftaki kelime gibi "Büyüüüüük!" bir sanatkâr oldu.

Bu kadar işlek bir sanat kabiliyeti ona nereden geldi? Liseyi bitirmemişti; hususî bir tahsil görmemişti; dolgun bir sanat muhitinden yetişmemişti; aile durumu da, cemiyet hayatı da, resmi günah sayan bir sisle bulutluydu. Fakat Cemal Nadir, bu sisi, bu bulutu, tıpkı bir kozanın kabuğunu sessizce delen bir ipekböceği insiyakile, yırttı, dışarı çıktı.

Bununla beraber, onun ailesinde, bir sanat has damarı vardı. Genç yaşta ölen amcası yaşasaydı, Cemal Nadir, zarafetinde kudretli bir edip olabilirdi. Babasına gelince, önce kızının iki çocukla dul kalmasının acısını tadan, on buçuk ay evvel de karısını kaybeden, ve şimdi acıların en yıkıcısı içinde perişan olan zavallı bay Şevket Güler; o sanat has damarının cevherini taşıyordu.

Bay Şevket Güler'i tanıdığım zaman, enerjik devresini, derin bir sükûnet ve kemal dönemine devretmişti. Fakat usta vuruşlarla sanatkâr parmaklarını ince teller üzerinde maharetle dolaştırırken onu dinlemek fırsatını buldum; güzel "kanun" çalardı.

Hattatlığı ise, ellerinin titrediği zaman bile, devam etti. Bu amatör hattat, daha ziyade "sülüs" yazıda kabiliyet gösterdi. Yanılmıyorsam, "Yarab, sen cehennemden halâs eyle bizi" cümlesini taşıyan bir levhası, Bursanın bir "eski hüsnühat" müzesi sayılan "Ulu Cami"inde asılıdır.

Geçen sene, bu yazı aşkı, onda tekrar nüksetti. Yazdıklarını oğluna gösterdi. Sanatkâr Cemal Nadir sanatkâr babasının bu harman sonu yadigârlarını hazla okşadı; çok güzel yazılmış bir "Besmele"yi aldı, güzel sanatlar akademisinde tezhipletdi; en kıymetli eserlere ayırdığı odasının en mutena yerine astı.

Cemal Nadir gibi bir sanat dalının öz kudret aldığı bu kök, sanırım, onun sanat kabiliyetinin kaynağı hakkında bir fikir verebilir.

Cemal Nadir'e resim yapmak günahtı; fakat güzel yazmak, hem bir zevk, hem de sevaptı. Cemal Nadir, resimden çok önce, yazı ile uğraştı. Arap harflerinin, her biri, ayrı bir âhenkle kıvrılan, bükülen, oturan yahut dikilen hüviyetlerinin sihrine, pek küçükten vâkıf oldu. "İstif" denilen harikulâde tekniğin sırrını zevkle çözdü; ciddi "sülüs"ün, ağırbaşlı, "nesih"in hele Nedim'in gazellerindeki dilberler gibi işveli, aşifte ve nazlı "tâlîk"in zevkine derinden vardı.

Hayatının en çapraşık ve dikenli sahasından

DEVAMI 28. SAYFADA

BİR ÇİZGİROMAN

EROL ABASIZ

"CESUR ÇOCUK!"

"CESUR ÇOCUK!"

KADEHLERİ ÜST ÜSTE İÇERKEN ÇOCUK ORADAN DA UZAKLAŞTI. KULAKLARINDA ARKADAŞININ AYIPLAYAN AŞAĞILAYAN SESİ UĞULDUYORDU:
AYYAŞ'IN OĞLU !..
VAZGEÇMEYECEK !.. SARAP İÇMEYİ BIRAKMAYACAK !.. ALLAH'IM DAYANAMIYORUM ARTIK DAYANAMIYORUM !..
BİR-DEN..
ŞAMİL ! BU NE DALGINLIK YAVRUM ! SELAM VERMEK YOK MU ?
ŞAMİL DÖNÜP BAKTI. HOCASI İDİ SESLENEN..
SAMİL ÜZÜNTÜLÜ VE MAHCUP CEVAP VERDİ.
SELAMÜNALEYKÜM ! KUSURUMA BAKMAYIN HOCAM, BİRAZ DALMIŞIM DA ...
HELE GEL BAKALIM ! SEN AĞLAMIŞSIN GALİBA !..
EVET, EVET AĞLAMIŞSIN SEN !.. GÖZLERİN ISLAK ISLAK !.. NE OLDU ? SENİ ÜZEN BİR ŞEY Mİ VAR ?..
HAYDİ SÖYLE YAVRUM ! SENİ ÜZEN ŞEYİ BİLMEK İSTİYORUM !..
BABAM İÇİN ÜZÜLÜYORUM HOCAM !..
YİNE Mİ ŞARAP İÇİYOR ?..
YAŞLI HOCA ÜZGÜN, BAŞINI ŞAMİL'İN BABASININ BULUNDUĞU KULUBEYE ÇEVİRDİ
KENDİSİNE ÇOK NASİHAT ETTİM. HATTA YALVARDIM. AMA BİR TÜRLÜ ŞARAP İÇMEYİ ONA BIRAKTIRAMADIM "ALIŞTIM BİR KERE BIRAMIYORUM !" DİYOR DA BAŞKA BİR BİR ŞEY DEMİYOR !..
ARKADAŞLARIMIN ARAŞINDA ARTIK GEZEMEZ OLDUM... KÜÇÜK BİR TARTIŞMADA HEMEN BAŞIMA KAKIYORLAR: "AYYAŞIN OĞLU ! AYYAŞIN OĞLU !.. »
SABRET ŞAMİL ! İNŞAALLAH BİR GÜN O DA HATAŞINI ANLAR, PİŞMAN OLUP TÖVBE EDER VE ŞARAP İÇMEYİ BIRAKIR !..
ŞAMİL HOCASINDAN İZİN İSTEYİP AYRILDI. KULAKLARINDA YİNE ARKADAŞININ SESİ UĞULDUYORDU...
AYYAŞIN OĞLU !..
AYYAŞIN OĞLU
ŞAMİL BİRDEN DURDU
HAYIR !.. BU BÖYLE DEVAM EDEMEZ !
BABAM MUTLAKA ŞARAP İÇMEYİ BIRAKMALI.. AKSİ HALDE ..
BABASININ ŞARAP İÇMEKTE OLDUĞU KULÜBEYE DOĞRU KOŞAN ŞAMİL YARI AÇIK DURAN KAPIDAN HIZLA İÇERİ GİRDİ
!..
BABA OĞLUNDA BİR FEVKALADELİK OLDUĞUNU SEZMİŞTİ
ŞAMİL ! BU NE HAL ?!
NE İSTİYORSUN ?..
BABA, ARTIK ŞARAP İÇMEYECEKSİN !..
?

BİR ÇİZGİROMAN

EROL ABASIZ

"CESUR ÇOCUK!"

"CESUR ÇOCUK!"

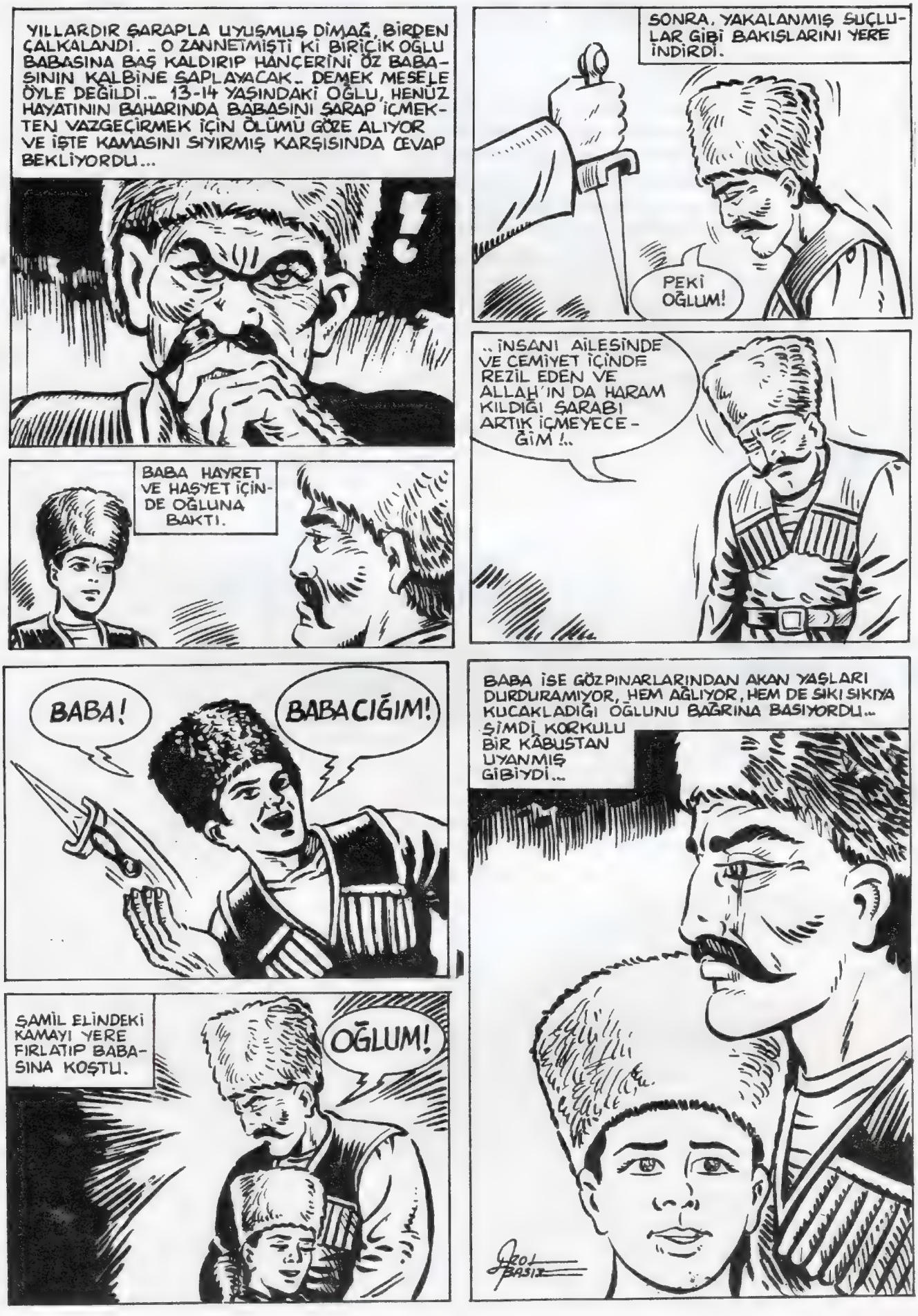
YILLARDIR SARAPLA UYUŞMUŞ DİMAĞ, BİRDEN ÇALKALANDI.. O ZANNETMİŞTİ Kİ BİRİÇİK OĞLU BABASINA BAŞ KALDIRIP HANÇERİNİ ÖZ BABASININ KALBİNE SAPLAYACAK.. DEMEK MESELE ÖYLE DEĞİLDİ.. 13-14 YAŞINDAKİ OĞLU, HENÜZ HAYATININ BAHARINDA BABASINI SARAP İÇMEKTEN VAZGEÇİRMEK İÇİN ÖLÜMÜ GÖZE ALIYOR VE İŞTE KAMASINI SIYIRMIŞ KARŞISINDA CEVAP BEKLİYORDU...
!
BABA HAYRET VE HAŞYET İÇİNDE OĞLUNA BAKTI.
SONRA, YAKALANMIŞ SUÇLULAR GİBİ BAKIŞLARINI YERE İNDİRDİ.
PEKİ OĞLUM!
..İNSANI AİLESİNDE VE CEMİYET İÇİNDE REZİL EDEN VE ALLAH'IN DA HARAM KILDIĞI SARABI ARTIK İÇMEYECEĞİM!..
BABA!
BABACIĞIM!
BABA İSE GÖZPINARLARINDAN AKAN YAŞLARI DURDURAMIYOR, HEM AĞLIYOR, HEM DE SIKI SIKIYA KUCAKLADIĞI OĞLUNU BAĞRINA BASIYORDU...
ŞİMDİ KORKULU BİR KÂBUSTAN UYANMIŞ GİBİYDİ...
ŞAMİL ELİNDEKİ KAMAYI YERE FIRLATIP BABASINA KOŞTU.
OĞLUM!
EROL ABASIZ

Bir ara, Gelincik çarşısının rutubetli, kuytu bir dükkânında kasnak işleme çıraklığı yaptığı doğrudur. O sıralarda parmakları, resme iyice yatmıştı. Yorgan yüzlerine, yazmalara kolaylıkla modeller desenler çiziyordu.

geçerken, madde bakımından biraz ferahlamış, biraz nefes almış, biraz oh demişse, bunu tabelâcılık devrine, yani hattatlığına borçludur. Eski ve güzel yazının onun ruhundaki saltanatı, onu da tıpkı babası gibi, ara sıra hattatlık hevesine tekrar düşürmüştür. Evinde bunlardan örnekler vardır. Bir tanesi hiç gözümün önünden gitmez.

Ona ilkin, bu mesirenin pembe boyalı küçük karakol binasının arkasında, metrûk mezarlığın kabir taşları arasında, yağlı boya resim yaparken rastladım. Sonra o bize geldi ve daha çok ben onun evine gitmeğe başladım. Bu ev, Bursa'nın münhatça bir semtinde; kapıları, ikisi de çıkmaz sokağa açılan, ufak bahçeli, loş, bir ahşap bina idi. Bahçesinde birkaç ağacı, bir iki gül fidanı, bir de küçük bir kameriyenin altında fiskiyeli ufak bir mermer havuzcuğu vardı. Cemal Nadir, çoğu vaktini burada geçirirdi. Odası, üst kattaydı.

Evde derin sessizlik hüküm sürerdi: Bazen annesinin, yahut babasının yanımıza geldiği, hatır sorduğu olurdu. Fakat Cemal Nadir ekseriya yalnız kalır, yalnız çalışırdı.

Bir ara, Gelincik çarşısının rutubetli, kuytu bir dükkânında kasnak işleme çıraklığı yaptığı doğrudur. O sıralarda parmakları, resme iyice yatmıştı. Yorgan yüzlerine, yazmalara kolaylıkla modeller, desenler çiziyordu.

Bir gün Cemal Nadir'i, Sahaflar çarşısının içinde, merdiven başında ufacık bir dükkânda gördük. "Hattat ve ressam" diye bir levha asmıştı. Daha çok levha ve tabelâ yazıyordu. Fakat eli değdikçe resme de çalışıyordu. Reklâma ehemmiyet veriyordu. "Şafak" sinemasına gidenler, film arasında, onun cam üzerine yazılı şu reklâmını, perdeye aksetmiş olarak okuyorlardı: "Hattatların meraklısı, meraklıların hattatı."

Bu, çok doğruydu. O zamana kadar Bursada tabelalar küçük boyda ve basma kalıp şekillerde yazılırdı. Cemal Nadir, Bursa tabelâcılığına resmi ilk defa sokan sanatkârdır. O kadar çabuk duyuldu, sevildi ve tutuldu ki, küçücük dükkânın duvar dipleri ve bir perde ile ayrılmış arka kısmı, tabelâlarla doldu.

Durmadan dinlenmeden çalışırdı. Konuşurken de işini bırakmazdı. O vakitler kumaş üzerine yağlı boya çiçekler, kuşlar, manzaralar yaptırmak modası vardı... Tabelâdan başoldukça bu siparişlerle uğraşır, daha müsait vakitlerinde de Bursanın bir eski köşesinin, bir mezarlığın, bir caminin sulu ve yağlı boya resmini yapardı.

Yine bu aralarda, karikatüre merak etti. Gazeteler, ilk karikatürünün, bay Sedat Simavi'nin yayınladığı "Diken" mecmuasında çıktığını yazdılar. Bunu çok iyi bilmiyorum. Fakat o zamanki "Akbaba"ya gönderdiği karikatürlerin, ilân sayfasında ve tek sütun üzerine küçücük amatör resimleri halinde konduğunu gayet iyi biliyorum. Buna bir hayli zaman devam etti.

Dükkânın kazancı idare etmiyordu. Cemal Nadir'i sevenler ve ondaki istidadı görenler, İstanbul Maarif müdür muavinliğinden Bursaya Maarif müdürü olarak gelen Haydar beye rica ettiler. Cemal Nadir, her biri ayrı bir semtteki dört beş ilk okula, seyyar resim öğretmeni oldu.

Bu devre, onun karikatür çalışmalarına yeni bir hız, yeni bir gelişme sağladı. Bütün arkadaşlarının, tanıdıklarının, Bursa meşhurlarının karikatürlerini çizmeğe başladı. Benim de ilk karikatürümü, "Akbaba"ya yolladığı Bursa gazetecileri grubu içinde, bu sıralarda yapmıştı. Bir toplulukta, sessizce, bir kenara çekilir, kimseye hissettirmeden hazır bulunanların krokilerini çizerdi. Fakat asıl karikatürleri, bakarak yapmazdı. Bir insana dikkatle bakması kâfiydi. Hafızası, çizgileri zaptetmekte ve karakter farklarını belirtmekte, bir objektif kadar dikkatliydi. Eve döner dönmez oturur ve on adamın karikatürünü en muvaffak şekilde çizerdi.

Araya, ilk evliliği girdi. İstanbulda, uzaktan akrabalığı da olan bir bayanla "ilk karısile" evlendi. İşte o zaman, uzaktan pek büyük emeller beslediği basın âlemine, "Babıâli caddesi"ne kapılanmak için teşebbüslere girişti, Ortaköy'de ev tuttu, basın piyasasında kapılar açıldı, hattâ bir aralık o zaman Reşit Efendi Hanı'nda çıkan "Papağan" gazetesine resimler yaptı. Fakat aldığı para ile geçinmesi imkânsızdı. Hayatının en sıkıntılı, en buhranlı, en yeise düşürücü devresi budur. Mini mini yavrusu "ilk çocuğu" bir gece,

kucağında öldü.

Cemal Nadir, bu acı üzerine, içinde yaşattığı bütün ümitleri de gömerek, taşı tarağı topladı, Bursa'ya, baba diyarına döndü. Fakat babasının evine inmedi, Maksemi'de bize yakın bir eve taşındı... Yine tabelâcılığa başladı; sanırım, şimdi Ünlü Cadde denilen ve Setbaşı'na giden cadde, berber Pamuk Mehmet'in karşısındaki küçük dükkânı açtı. "Millî Sinema" bu dükkânın hemen karşısındadır. Bir eyyam bu sinemanın, her proğram değiştikçe yenilenen kapı reklâmlarını yazdı. Yine o müessesenin çıkardığı haftalık "sinema mecmuası"na -reklâm için çıktığını bildiği halde- karikatürler koydu. "Bursalılar albümü" adını taşıyan karikatür serisi, bu dergide çıkmıştır. Benim "Arkadaş" gazetesinde de, sonradan bana geçen "Yeni Fikir" gazetesinde de karikatürleri vardı.

"Bizim mektep"de hocalığı bu devrededir. Benim de hocalık ettiğim bu okul, Bursa'nın değerli "Hocânımı" bayan Zehra Budanaç'ın kurduğu hususî bir mektepti. Cemal Nadir, her işe girdiği zaman yaptığı gibi, bütün varlığı ile kendisini bu yeni işe verdi. Resim, el işi, idman derslerini okuttu; mektebin yazı çizi ve idare işlerine yardım etti. Kendisi de mandolin çaldığı için müzik seven çocuklarla meşgul oldu. Fakat hocalığın geliri azdı.

Durmadan karikatüre devam ediyordu. Çünkü Cemal Nadir için resim ve karikatürle uğraşmak büyük bir zevkti. Bir suyun akışı kadar kolaylıkla çizgi çiziyordu. İçindeki sanat pınarı ise, boyuna akmak istiyordu. Cemal Nadir'in, eski harflerle çıkan "Akşam" gazetesine Bursa'dan yolladığı karikatürler, aldanmıyorsam, bu devreye rastlar.

Yeni harf inklâbı imdada yetişti. Okulların, resmî dairelerin, ticarethanelerin levha ve tabelâları kâmilen yeni harflere çevrilecekti. Cemal Nadir, küçük dükkânını bıraktı, Ulu Cami civarında, çok sevdiği berber Fahri efendiye yakın, İhsan Zekâi'nin büyük ve geniş dükkânının yarısını kiraladı. Orada geceli gündüzlü çalışmağa başladı. Talebesinden eli fırça tutanlar da kendisine yardıma gelirlerdi.

Çok çalışıyordu ama çok da kazanıyordu. İşte bu günlerde İstanbul'dan, bay Selâmi İzzet'ten bir mektub aldı.

Harf inkılâbı tesirini yalnız levha ve tabelâlarda göstermemiş, daha ziyade basın tekniğinde bir değişme, bir başkalaşma, bir basmakalıptan çıkma havası ve hevesi uyandırmıştı. "Akşam" gazetesi, yeni harflerle yeni makinesinde, bir takım yenilikler yaparken gazeteye her gün bir karikatür koymayı da programına geçirmiş ve bunun için Cemal Nadir'i esaslı ve temelli olarak kadrosuna almayı düşünmüştü. Bay Selâmi İzzet, Akşam patronlarının bu kararına göre Cemal Nadir'i İstanbul'a çağırıyordu.

Cemal Nadir bir hafta tereddüt etti. Çok acı hatıralarla ayrıldığı basın caddesinin parıltısı, cazibesi, onu çekmekte devam ediyordu. Bursa, ona küçük geliyordu; "ona bir başka zemin başka zaman" lâzımdı. Bursa'da tabelâcılıktan edindiği kazanç fena değildi, fakat sonu yoktu. Yarın bu "tabelâ yenileme furyası" geçtikten sonra normal ve hararetsiz hayat tekrar başlıyacaktı. Halbuki o, hiç durmak istemiyen bir makine gibi bir hareket adamıydı.

Önceden canı yandığı için, haklı olarak kendini biraz naza çekti ve mukaveleye bağlanmadan teklifi kabul etmedi. Bu hâdise, Cemal Nadir'in hayatında yeni ve parlak bir devrenin başlangıcıdır. Çünkü o tarihten itibaren, hem geçim sıkıntısı gitgide azalmış hem de sanat hayatına ilk istikrar girmiştir.

Cemal Nadir'in "Akşam" gazetesindeki hayatı, hemen herkesçe bilindiği ve sanatkâr imzasını hergün karikatürlerinin altına koyarak kendisini tanıtmağa başladığı için, o safhadan uzun uzun bahsetmiyeceğim. Yalnız şunu belirteyim ki Cemal Nadir, bu işinden pek memnundu; zira aradığı sahaya kavuşmuştu. Burada hergün derece derece açılarak, gelişerek, haklı şöhretini yaptı ve "Akşam"a kazandırdı.

"Amcabey" tipi bu devrenin mahsulüdür. Tipin tutmasında bir aralık tereddüt geçirdi. Vazgeçmek için benim reyimi sorduğu zaman, hiç razı olmadığımı söyledim. Sonradan, bu ısrarımı bana memnuniyetle tekrar tekrar hatırlatmıştır.

Cemal Nadir, Güzel Sanatlar Akademisi'ne girmek istiyordu. Bunun için aylarca imtihan hazırlıkları da yaptı. Türlü derslere, bu arada vücudun teşekkülü konusuna çalıştı. Bana yazdığı bir mektupta: "O kadar çok kemik ismi ezberledim ki, kemiklerim ağrıyor!" diyordu. Fakat bütün gayretleri boşa gitti. Onu ressamlığa muktedir bulmadılar. Bu hükmü verenler arasında meşhur

"Cemal Nadir'in bir de memurluğa teşebbüsü vardır. Fakat herkesin cetvel tahtasile çektiği çizgileri o cetvelle çizilmiş gibi düzgün olarak ama elle çizdiği için, müsabakayı kazanamadı!"

profesörümüz ressam İbrahim Çallı da vardı.

Çok zaman sonra, Cumhuriyetin onuncu yılında Ankara'da buluştuğumuz bir gece, ikimizi de -zannederim Bay Nurettin Artam-, Samanpazarı'nda Ali Baba'nın meyhanesine götürmüştü. Uzun bir masada, Cemal Nadir'le Çallı karşılıklı oturdular. Cemal Nadir, sohbet arasında Çallı'ya, vaktile kendisi hakkında verdiği kararı hatırlatınca, Çallı: "Seni akademiye almamakta pek isabet ettiğimi sonra daha iyi anladım. Kabul etseydik, sayısı pek kalabalık olan ressamlar arasına bir de Cemal Nadir karışacak; fakat memleket, sanatında tek; büyük bir karikatüristten mahrum kalacaktı!" Cevabını verdi.

Cemal Nadir'in bir de, memurluğa teşebbüsü vardır. Fakat herkesin cetvel tahtasile çektiği çizgileri o cetvelle çizilmiş gibi düzgün olarak ama elle çizdiği için, müsabakayı kazanamadı!

Akademiye girip ressam olmayışına mukabil, resimle ilgisini hemen hiç kesmemiş ve Bursa'ya gittikçe, yahut İstanbul'un muhtelif semtlerinde oturdukça -ki sırasiyle Ortaköy'de, Lâleli'de, Arnavutköyü'nde, sonra yine Lâleli'de, daha sonra Taksim'de ve en son Mete Caddesi'nde oturmuştur, zaman zaman kabaran bir hevesle resimler yapmıştır.

En son hevesi, dört ay evvel kabardı. O zamana kadar daha çok peyzaja merak etmişti. Son defa kendini portreye verdi. Bir gün bana geldi: "Aman Rıza, demirin tavını kaçırmadan bize gel, bir portreni yapayım!" dedi. "Yine nereden havalandın?" dediğim zaman:

"Ara sıra resme dönüşümü neye benzetiyorum biliyor musun, demişti; yaptığı çapkınlıklara bıkan hovardaların tekrar evine, ailesine dönüşlerine!"

Üç pazar, inadına hep de karanlık havalarda, ufak portremi bitirdi. Daha evvel refikasının resmini yapmıştı. Sonra kızı "Gönül"ün portresini ikmal etti ve bu serinin en sonu eşinin pembe sabahlıklı bir boy resmi oldu. Evinde hasta yatarken, bir gün, bu dört portreyi karşısına dizdirdi, uzun uzun baktı, sonra benimkini bana verdi.

Yine son aylarında, bir yağlı boya resim hadisesi geçmiştir ki, anlatmadan geçemiyeceğim. Vaktiyle Bursa'da, güzel resme âşık olduğumuz günlerde, bir dükkânın loş duvarında büyük bir tablo keşfetmiştik. Ressam Çallı'nın, Ada çamları arasında duran maşlâhlı iki kadınla karşıki adanın bir kısmını ve denizi içine alan bir kompozisyonu idi. Adanın denize düşen koyu renkleri, gurup saatlerinin maşlâhlara, çamlara vuran baygın ve açık ışıklarile çok cesur işlenmiş olan bu tabloyu, günlerce seyre gittik. O zaman bizim için dünyanın en muvaffak, en yüksek eseri, bu tabloydu.

Uzun yıllar sonra, bu tablo, dönmüş dolaşmış -yırtılan yerleri yamansın ve ötesi berisi tamir edilsin ricasile- bir dostu tarafından kendisine verilmişti. Ressam Sami Beyin, ressam Kalmukoğlu'nun ufak bir kaç eseri ile beraber: "Sana bir sürprizim var", dedi.

Gençliğimizin bu güzel hatırası karşısında, tabloyu dakikalarca ve birlikte seyrettik:

- Ne dersin? diye sordu:

- Bin lira verirdim!

- Ben de aynı fiyatı koydum!

Fakat resmi satın almak kararına vardığı zaman, bu kıymet takdirinin ağırlığını ikimiz de hissettik. Çünkü biz kıymeti tablonun bizim üzerimizdeki unutulmaz ve baha biçilmez hatırasının heyecanına göre vermiştik. Bunu resmin sahibine anlattığı vakit dostu Cemal Nadir'i büyük yıkıma mahkûm etmedi!

Resim merakından bahsederken, ondaki tabiat ve "pitoresk" aşkının derecesini gösteren şu hâdiseciği de not etmek isterim: Mete Caddesi'ndeki evinin balkonundan Dolmabahçeyi ve Boğaz'ı gören kısmın "pastel" ile bir resmini yapmıştı. Bana hediye ettiği bu resmi, son bayram ziyaretinde bizim evin duvarında gördüğü zaman: "Sana kara bir haber vereceğim" diye yüreğimi hoplatmıştı.

- Hayrola, bir felâket mi var?

- Gerçekten felâket, Rıza, demişti. Resmin ön plânında gördüğün üç büyük ağaç vardı ya, birini kesmemişler mi? Manzara cascavlak kaldı."

Bunu, bir sevdiği ölmüş gibi, gerçek bir hüzünle söylüyordu.

Cemal Nadir'in ruhunda, bütün güzelliklere karşı engin bir inzicap hazinesi vardı. Güzel, temiz ve zarif giyinirdi. Sakal traşını hiç ihmal ettiğini görmedim. Evine aldığı en basit eşyada bile, hususî bir güzellik arardı. Lükse, şatafata, saltanata hiç özenmezdi; evinde, mevsimine göre daima çiçek bulunur ve bunları her biri bir başka zarafette çeşitli vazolara yerleştirirdi. Oturduğu evin tabiatın güzel bir köşesini görmesini pek isterdi.

Son evi onu bu bakımdan, çok tatmin etmiştir. Sabah gün doğuşunu, akşam gün batışını, mehtabı seyretmekten büyük bir zevk duyardı.

"Baktığımız tablo Ressam Çallı'nın, Ada çamları arasında duran maşlâhlı iki kadınla karşıki adanın bir kısmını ve denizi içine alan bir kompozisyonu idi. Adanın denize düşen koyu renkleri, gurup saatlerinin maşlâhlara, çamlara vuran baygın ve açık ışıklarile çok cesur işlenmiş olan bu tabloyu, günlerce seyre gittik. O zaman bizim için dünyanın en muvaffak, en yüksek eseri, bu tabloydu."

Gece Boğaz'ın sularında fosforlu ışıkların zevkine daha iyi varmak için, lâmbaları söndürür; kışsa içerden, yazsa balkona çıkarak, gecenin ve mehtabın şiirine dalardı.

Mehtap günlerinde, bazen: "Bebek"e gider, bana da haber salardı. Buraya ilk dadandığımız günlerden birinde, bir akşam üstü bahçeye girdik. Deniz kıyısındaki masalardan birine oturduk. Biraz sonra sular daha kararacak, iyice morarmış karşı dağın arkasından portakal renkli yüzü ile, yusyuvarlak, her zamankinden daha iri çehresiyle "Ay" çıkacaktı.

Yanımıza gelen garsona çay söyledik. Hem paramız hesaplıydı; hem de içki ile başı pek hoş olmayan Cemal Nadir, tabiat manzaralariyle sarhoş ve mest olmayı, alkole tercih ederdi. Garsonun "komple mi" dediğini ve buna başımızla "evet" cevabını verdiğimizi neden sonra farkedince ikimize de bir korkudur çöktü. Etrafa göz attık; ağaçlara asılmış kocaman tarife levhaları vardı ama, yazıları o kadar çok ve o kadar küçüktü ki, akşamın karanlığında sökemedik. Bir aralık kaçmayı düşündük. Fakat garson muhteşem bir tepsi ile çıkagelmişti. Yağlar, reçeller, sütler, kızarmış ekmekler, önümüzde belki yarım saat durdu. Bir türlü el atamadık. Neden sonra ben kalkıp bir kolaçan ettim. Tanıdık bir garsona "te-komple"nin fiatını sordum. İkimizdeki para ile ödenebileceğini öğrenince koşa koşa müjde verdim. Ancak o zaman farkettik ki, görmeğe geldiğimiz iri ve ateş yüzlü ay, çoktan doğmuş ve ufuktan iki mızrak boyu yükselerek, duru beyaz ve her zamanki halini almıştı. Sonraları ne vakit aramızda çay lâfı geçse, bu hâdiseyi hatırlıyarak: "Aman te-komple olmasın!" diye gülerdi!

Bursa'da başladığı mandoline, sonraları devam etmedi. Plâk merakı başlamıştı. Vals ve tangoları da, tıpkı mehtap seyrederken yaptığı gibi, lâmbaları söndürerek dinlerdi. Dansa burada başlamıştı. Sonraları radyoda müzik yayınlarını takip etti. Klâsik Türk musıkisini, fasıl müziğini zevkle dinler, bazen bildiği şarkıları beraber mırıldanır ve radyoyu daima kısık çalardı. Vaktile babasından beraber dinlediğimiz: "Geldi ama neyleyim sensiz baharın şevki yok" şarkısı ne vakit çalınsa birlikte söylerdik. Halk türkülerine de bayılır, yurttan sesleri, yerli motiflerle süslü, renkli bir halıya benzetirdi.

İçki ile arasının pek iyi olmadığını söylemiştim. Kalınca kemikli olmasına rağmen, bünyece nahif bulunduğu için, çok perhizli bir hayat sürerdi. Pek pek bir kadeh rakı, yahut, bir iki bardak bira içtiği olurdu. Ahbap ziyaretleri müstesna ev dışı eğlence hayatına mümkün olduğu kadar az iltifat etmiş ve bütün zevkini, istirahatini, evinin ılık havası içinde bulmağa çalışmıştır. Ben, Cemal Nadir kadar evci, evine düşkün bir adam daha görmedim.

Bir defa hayatı gayet düzgün ve programlıydı. Gece erken yatar; sabahları, kış ve yaz, erkenden kalkar; sabah gazetelerine bir göz atar, sonra çalışmağa dalardı. Gününün saatlerini çeşitli işlere ayırmıştı. Çok kazanmağa ve —mevkiiyle mütenasip, zevkli olmakla beraber — ekonomik yaşamağa gayret ederdi.

Cemal Nadir'in "hesabî" olduğu, doğrudur. Fakat göz, el, beyin emeğinin getirdiği parayı, hayatının ilk gençlik yıllarını kemiren sefalete bir daha dönmemek için dikkatle kısırgadığından benim de zerre kadar şüphem yoktur. Nitekim, kızı koleji bitirdikten sonra, yıllarca imzasız karikatürlerini yaptığı ve pek sevdiği "Köroğlu" gazetesini bırakmakta ve "Akbaba"nın kapak resimlerinden uzaklaşmakta, hiç tereddüt etmemiştir.

Cemal Nadir, bütün gayretlerine rağmen kurmayı tahayyül ettiği ideal "ev"i kurdu mu? Buna son seneler için "evet" demek belki mümkündür. Bana öyle geliyor ki, Cemal Nadir'in dört defa evlenmesinde, çabuk ve her yıl âşık olan mizacının zaafı kadar, bu ideal evi kurma ve bütün zevkleri evinde teksif etme arzusu da şiddetle müessir olmuştur.

Cemal Nadir'le dost olmak, çok kolay ve çok zordu. Cemal Nadir'i görenler ve şahsen tanıyanlar, henüz meşhur olmadığı zamanlarda da kendisi ile hemen ısınıp kaynaşır ve onun ince zekâsına, mütevazi haline alaminüt bir muhabbetle derhal bağlanıverirlerdi. Sonraları iki satırlık ayaküstü konuşmalarını bile, sigara içer gibi kolaylıkla harcadığı zarif esprilerile, herdem taze ve canlı neşesile, zeki buluşlu hazır cevaplılığı ile, her konuştuğunu teshir etmeğe başlardı. Kendisini tanımak fırsatını bulamıyanlar, aynı sevgiyi resimlerine bakarak gösterdiler. Yaradılışında, sevgi yaratan tükenmez bir istidat, ruhunda çok sevimli bir şeytan tüyü ve herkesle bağdaşan çapkın bir dostluk yıldızı vardı.

Buna karşılık o da herkesi severdi. Temiz kalbinin sevgi bahçeleri, umumî bir park gibi herkese açıktı. Muhabbetinin şerbeti bir vakıf çeşmesi halinde, varlığının musluklarından şarıl şarıl akardı. Dış görünüşü-

BU SAYIDAKİ YAZILAR İÇİN SÖZLÜK

2-vaveyla:feryat
muharrir:yazar
metruk:terkedilmiş
5-belagat:düzgün söz
6-şüun:olaylar
7-nüvazi:okşama
8- idadi:lise
adese:mercek
9-Hukuku Düvel:Devletler Hukuku
11-tecessüs:arama
hüsnüniyet:iyiniyet
tali:sonraki, 2.derece
12-janr:tür, taz
13-nikbin:iyimser
bedbin:kötümser
14-mutedil:orta halli
müvazeneli:dengeli
teenni:yavaşlık
esatir:mitoloji
15-mümeyyiz:iyiyi kötüyü seçebilen
zaviyede:açıda
21-hilkat:yaratılış
22-hamasi:yürekli
23-insiyak:içgüdü
halas:kurtuluş
28-münhatça:çukurca
istidat:yetenek
31-te-komple:çay sofrası
teksif:koyulaştırma, sıklaştırma
alaminüt:o dakikada,
32-ibzal:israf
lirik:şiirsel
sirayet:geçme, bulaşma
makule:kategori
(Rakamlar sayfa sayısını gösterir)

nün neşeli çiçeklerini büyük bir cömertlikle küçük demetler ve büyük buketler halinde herkese ikram ve ibzal ederdi. Fakat iç dünyasının; içinde neşeden ziyade kederler, üzüntüler, tedirginlikler yaşayan iç görünüşünü sımsıkı kilit altında tutar, bunların başkası tarafından sezilmesini hiç istemez ve bir mukaddes sır gibi, bunları kendisine, yalnız kendisine saklar; pek pek de yakınlarına ürke üzüle açardı.

Onun bu iç âleminin lirik loş ve kasvetli köşelerini, ikinci sınıftan olan dostları bilmezler. Yalnız benim samimiyetimde kalmasını istediği için ancak bir iki cümlesini buraya alabileceğim, uzun bir mektubunda şöyle diyordu:

"Mânen tıpkı bir kuyuya düşmüş gibiyim. Tepemde, kuyunun ağzında bir çok sesler, konuşmalar, el uzatmalar oluyor. Fakat ben kuyunun dibinde ölmeği, yahut dostluğuna hakikaten emin olduğum bir elin uzanmasını beklemeyi tercih ediyorum... Yağmur bulutu gibi günlerimin havasını kaplayan kederlerin, üzüntülerin, çalışma dünyama sirayet etmemesi için elimden geleni yapıyorum!"

Cemal Nadir'in "zor dostluğunu" kazanmak kolay değildi. Kederleri gibi, ifrat derecede hisli mizacının alıngan köşelerini de herkese göstermek istemezdi. Fakat bir defa böyle bir dostluk kuruldu mu, sırasında onu zedeleseniz bile, Cemal Nadir bir vatan müdafaa eder gibi, dostluğunu savunmasını bilirdi. Bir meseleden ötürü kendisini üzdüğüm bir hâdise üzerine, darılıp küsecek yerde, bana şu satırlarla mukabele etmişti: "Sağdıçla Kalender amcayı içinde yaşatan babacan Rıza Ruşen'in şairane hislerinden ziyade ma'kule ve hakikî dostluğa kıymet vermesini dilemek hakkımdır galiba!"

Cemal Nadir'in -üzerinde ayrıca ve uzun uzun durulması gereken, olgun ve işlek muharrirliğini de gösteren bu satırlar, onun iç kâinatı ve dostluk telâkkisi hakkında bir fikir vermeğe yeter sanırım. Sanatın her saha ve köşesine, her şekil ve nevine merak ve heves eden, başvuran, tecrübeler yapan Cemal Nadir'in, bir ara, el yapması resimleri bir film denemesine giriştiğini hatırlarım. Bu film, "Amca Bey Plajda" adını taşıyacaktı. Amca Bey sabahleyin erkenden sokağa çıkıyor. Sokak feneri gözlerini kapamış, başı bir yana eğilmiş, güneşin doğmasını beklemektedir. Fenerin altında, bir taksi otomobili, dört tekerleğini öne arkaya uzatmış, projektör gözlerini yummuş, tenbel bir kedi rehavetiyle uyumaktadır. Amca Bey gelip kornayı çalıyor. Sokak feneri, şekerleme yaparken polis düdüğünü işiten bir gece bekçisi gibi silkinip uyanıyor. Taksi de harekete gelmiştir; kapalı duran lâmba gözler aralanıyor, lâstik tekerlek ayaklar toplanıyor, öndeki tampon esniyor!.. Amca Bey, işte bu minval ile plaja gidecek.

Fakat birkaç satırla anlatmağa çalıştığım şu üç beş hareket için yüzlerce resim yapılacaktı. Cemal Nadir, beş altı yüz resim çizdi; ama işin imkânsızlığı andıran güçlüğü karşısında bu sevdadan vazgeçmek zorunda kaldı.

Enerjik ve devamlı çalışmalarına baktıkça korkardım. Sanki aramızdan çabuk ve erken ayrılacağını biliyormuş gibi var kuvvetini harcıyordu. Gazetelerdeki işini, hiç atlatmamıştır. Yatağında hasta halinde iken çalıştığını kaç defa gördüm. Üç gün bir yere gidecek olsa, üç günlük resmi birden hazırlar, öyle giderdi.

Büyük kaybımızın derin acısı yüreğimizi yakarken, küçücük bir teselli bulmağa çalışıyorum. Cemal Nadir'in kudret ve istidat hazinesinden gereği gibi faydalanamadık. Bu talihsizlikte, memleketimizin uzun seneler geri kalmış olmasının da tesiri vardır. Eğer o, meselâ Amerika gibi engin bir imkânlar ülkesinde yaşasa, yahut bizim memleketimiz imkânlar bakımından bir Amerika olsaydı, bir başka münasebetle de söylediğim gibi Cemal Nadir, hiç şüphe yok, bir Türk "Walt Disney"i olarak, bizde parladığı kadar, beynelmilel sanat dünyasının ufuklarında da en parlak bir yıldız olurdu.

Cemal Nadir, hayatı boyunca bizi neşe nurları içinde yaşatmağa çalıştı; nur içinde yatsın!..

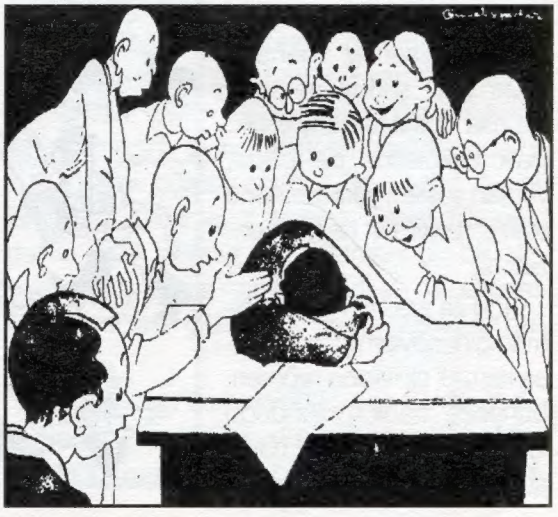

"Eğer o, meselâ Amerika gibi engin bir imkânlar ülkesinde yaşasa, yahut bizim memleketimiz imkânlar bakımından bir Amerika olsaydı, bir başka münasebetle de söylediğim gibi Cemal Nadir, hiç şüphe yok, bir Türk 'Walt Disney'i olarak, bizde parladığı kadar, beynelmilel sanat dünyasının ufuklarında da en parlak bir yıldız olurdu..."

karikatürün de okulu mu olur?

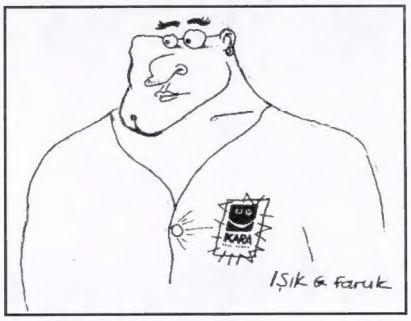

OLDU!

KARA
mizah merkezi

KARA MİZAH MERKEZİ

Başvuru: Tarık Zafer Tunaya Kültür Merkezi, Tünel İstanbul
Tel: 0212. 293 12 70 (3 hat), Fax: 0212. 293 12 73

İSTANBUL
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ KÜLTÜR
İŞLERİ DAİRE
BAŞKANLIĞI
KARAMİZAH
MERKEZİ AYLIK
YAYIN ORGANIDIR

YIL2
SAYI 15
2000

MİZAH KÜLTÜRÜ

KARA

"BU DERGİ SİZİNDİR. ALABİLİRSİNİZ!"

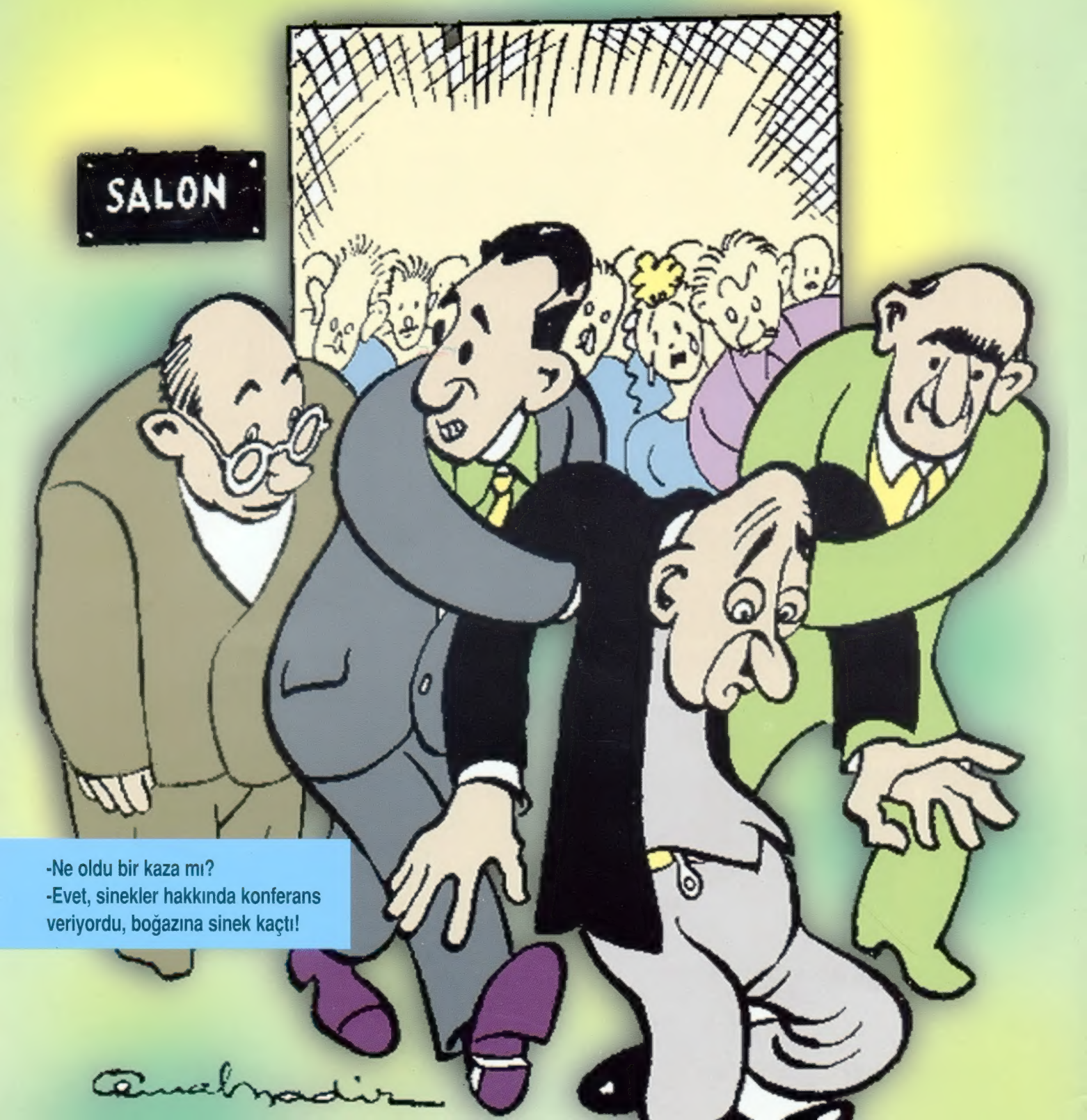

-Ne oldu bir kaza mı?
-Evet, sinekler hakkında konferans veriyordu, boğazına sinek kaçtı!
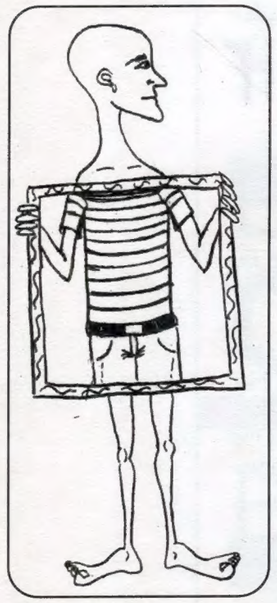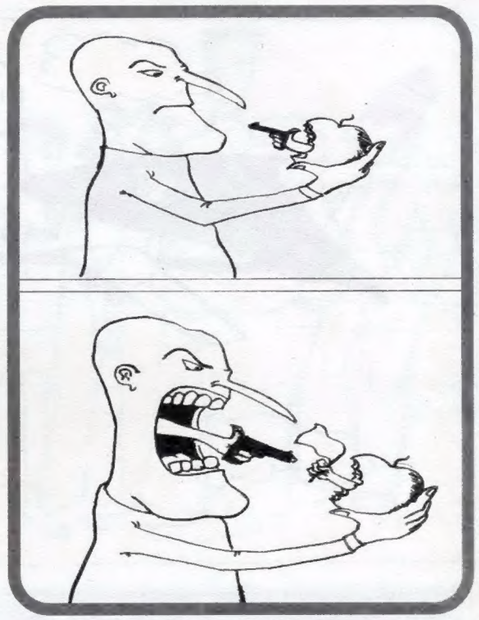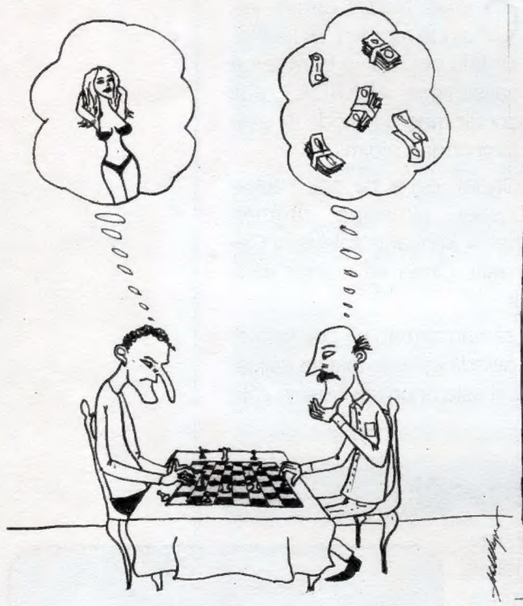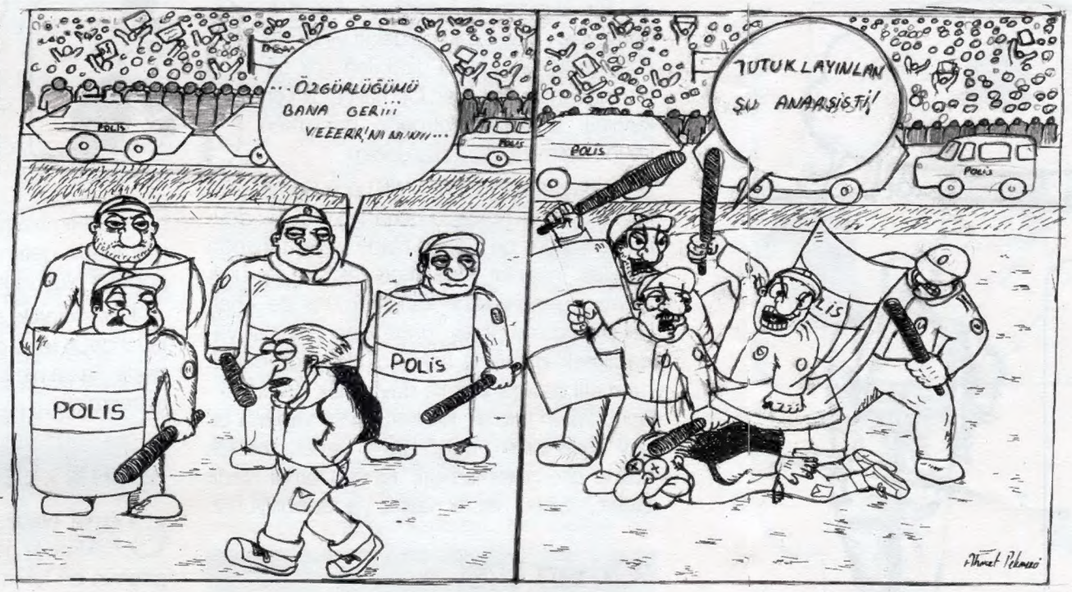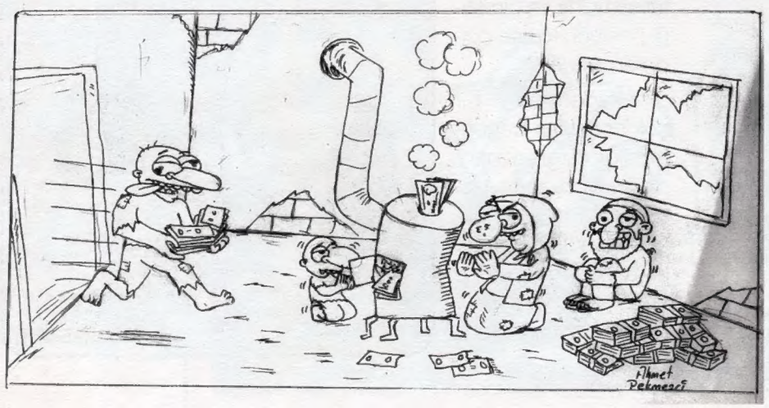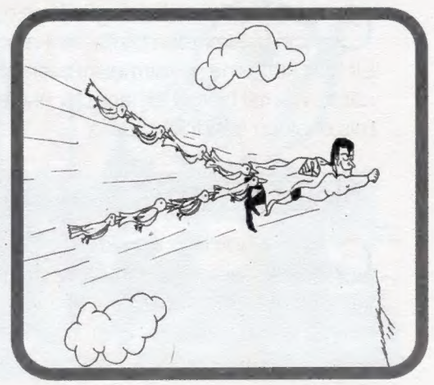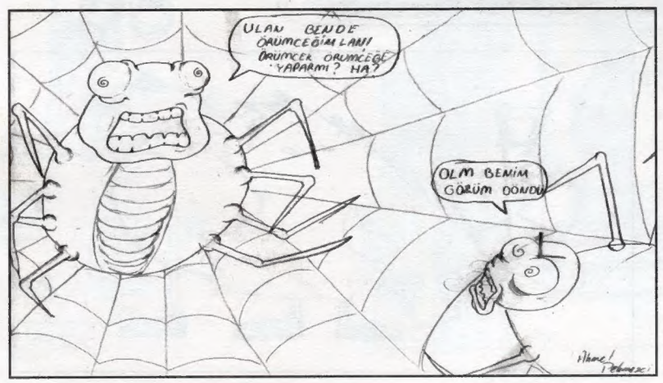
KARAMİZAH MERKEZİ "KARİKATÜR OKULU" ÖĞRENCİ ÇALIŞMALARI